

HÉJJAS BARBARA

A fiatalok társadalomképe dalszövegek tükrében

A ROCKZENE RÖVID TÖRTÉNETE A KEZDETEKTŐL A TANKCSAPDÁIG

„Born to be wild”¹

2001 augusztusa, Diáksziget, Metal Hammer színpad.

– Nekem azért nem tetszik a Sziget, mert itt minden harmadik ember bármikor képes lenne felválni az ereit. Széttaposott műanyagpoharakon fetrengenek, miközben valaki a sátorban azt üvölti, hogy halál. De van ennél durvább együttes is. Nem csak azt mondja, hogy halál, hanem azt is, hogy miért.

– Miért?

„Kihalt minden / zene se szól / nincs Beethoven / nincs rock and roll”²

A különböző együttesek sokszor a rajongótábor szócsöveként funkcionálnak, ezért a fiatalok által hallgatott zene a fiatalok önkifejezési formája is egyben. Épp ezért a dalszövegek elemzése lehetőséget nyújt arra, hogy megismerhessük azokat a fiatalokat érintő társadalmi eredetű problémákat, melyekről ők is azt gondolják, hogy probléma. Ezeket a tartalomelemzés módszerével elsősorban Magyarország talán legismertebb és legnépszerűbb rockegyüttese, a Tankcsapda dalszövegein keresztül kívánom bemutatni³. De mert az ismertetett problémák nem csak a Tankcsapda rajongótáborát, hanem a fiatalok annál sokkal szélesebb körét érintik, ezért ennek alátámasztására a dolgozatban más rockzenéhez köthető együttesek (pl. Sing-Sing, Akela, Sziámi) szövegei is szerepelnek. A dolgozat célja, hogy az együttesek által tudatosan vagy nem tudatosan megénekelte, fiatalokat érintő kérdések kapcsán kitérjen azok valós, társadalmunkban is megjelenő formáira, ismertesse azok

¹ Steppenwolf: Born to be wild

² Bonanza Banzai: Kihalt minden

³ A tanulmány a 2002 év végéig megjelent albumok szövegei alapján készült.

előzményeit, okait és a probléma megoldására tett kísérleteket. A társadalmat érintő változások nem egyik napról a másikra következnek be, és mert a rockzene története is régebbre nyúlik vissza, ezért a dolgozat gondolatmenete természetesen megköveteli a múltba történő időutazást.

1955-ben jelent meg az új korszak reprezentáns regénye, az Úton. Benne az ösztönösség, a terv nélküli élet, az érzelmek kiélése, az extázis jelentik azokat a fogalmakat, melyek az ifjúságot orientálják. Mindehhez az ifjúság szerepének megváltozása járult. A fiatalság már készen kapta a társadalmi kiábrándulást. Az '50-es évek a felfedezés pillanata, az újdonság mámoráé és a konzervatív sajtó ellenállásáé. A rock már megjelenésekor általános megütközést váltott ki a társadalomból: „*A rock and roll egyenes út a bűnözéshez.*”⁴ – mondták. Pedig az Ekseption a klasszikus feldolgozás során eljutott Beethoventől Csajkovszkijon át a modernekig, és a színház is musicalnek nevezett szövetséget kötött a rockzenével. A rockzenével olyasmit sikerült megtalálni, ami azóta is a fiatal korosztályok alapvető önkifejezési eszköze. Ennek következménye, hogy az új csatornán keresztül kell kommunikálni velük.⁵

Egy 1956. október 16-i weekend indította újjára azt a zenei és társadalmi mozgalmat, melyet a „*virággyermekek lázadásának*” kereszteltek el. Sokan úgy hitték, a tánc és a zene összehozhatja a serdülő ifjúságot és a béke hirdetésével megoldás található valamennyi társadalmi és egyéni gondjukra. Alan Ginsberg író egy San Francisco-i parkban meghirdette az „*emberi együttélés ünnepét*”. Szeretni! Le az erőszakkal! Ez volt a sokszor naiv, később csalódott generáció jelszava. De ezeket a koncerteket LSD-fesztiváloknak is nevezték. San Francisco a hippik fellegvára lett. Az együttesek tagjai jelképalakká váltak. A The Doors szövegeiben a szabad szerelmet hirdette, dicsőítette a kábítószerket és a forradalmat. Énekelték a természetellenes dolgok tiltott gyönyöréről, a szexről, a káoszról és a halálról. De a felszínen ható Flower Power-divat mögött jelen volt az új, pozitívabb életformák keresése. Ebben a környezetben amolyan ellenkultúra alakult ki, mely első ízben kísérelte meg a fiatalok nézeteit, elméleteit a gyakorlatban megvalósítani. E kísérleteket alternatív-, szub-, ellen- vagy antikultúrának nevezték, és használták az underground kifejezést is. Ennek a rockzene lett a legfontosabb támpontja.⁶

Európában azt gondolták, a rock több mint zene: egy megváltozott életmód jele, mely a társadalom megváltoztatására irányul. De a '60-

⁴ Szabó 1996. 216.

⁵ Ungvári 1976.

⁶ Ungvári 1974. 137-167.

as évek lázadásainak vezetőit lelőtték, bezárták. A megmaradtakból konformista családapa lett, „mert addig tart ama híres/ nonkonformista láz is, amíg egy valamirevaló összkomfortos/ állás ki nem kerekedik belőle”.⁷ Martin Luther Kinget, az erőszakmentesség fekete prédikátorát lelőtték, Woodstock és Watergate összetörte az utolsó illúziókat. Egy korszak végét jelentették. 1968-ban sorsforduló következett be, májusban eszmék és illúziók véreztek el a párizsi barikádon. Az izzó válság a hétköznapiok kísérőjelenségévé vált. Az ifjúság, mely korábban ellene lázadt, megtanult benne élni. Az új generáció pedig már egy tartósított kompromisszumba született bele. Egy olyan korszakba, mely még az elvontságnak azon a fokán sem kínált fel célokat, melyre egykor a virágok gyermekei elképzeléseiket kivetítették. Mintha elnapolták volna a lázadást.⁸

Mi történt 1968-ban? A lázadástól, mely a pozitívabb életformák keresését jelentette, kiderült, hogy tettekben kudarcra ítéltetett. Akkor a fiatalság, és annak egyik legfontosabb támpontja, a rockzene elvesztett valamit, amit azóta sem tudott visszaszerezni. A két világháború még adott a fiataloknak valamit, amivel azonosulhattak. De az ezt követő nemzedékeknek valami mást kellett találnia. A kortárs művészetek jelentősége abban áll, hogy a sémákkal való szakításra nevel, és ezáltal a modern ember számára önmaga visszaszerzését jelentheti. De ha a belenyugvás és lázadás örök körforgásában a beletörődés teljes közönné korszakosul, a fiatalság joggal érezheti, hogy még ma is igazak Mario Savio diák szavai: „Az a jövő és karrier, amelyre ma a fiatalok előkészülnek, nagyrészt lelki és erkölcsi sívatag.”⁹

„El ne hidd azt, bárki mondja, hogy ez jó így”¹⁰

A hatvanas évek második felében nálunk nem került sor utcai összecsapásokra vagy az ellenkultúra látványos kivirágzására; de az új gazdasági mechanizmust előkészítő légkörben nálunk is utópikus elképzelések születtek. A fiatalok tömegét itt is a remény-romantika és a változtatni akarás szelleme hatotta át ezekben az években. 1967-68-ra fiatalok tucatjai hitték el, hogy van önálló kultúrájuk, értékrendjük, világnézetük, életformájuk, és hogy mindez jobb, mint a felnőtteké. Nálunk a rockzene összekapcsolódása mégsem volt olyan egyértelmű a társadalmi progresszivitással, mint nyugaton. Ezért sok külföldi szerző meg is kérdőjelezi a szocialista országokban a rock létjo-

⁷ Kányádi 1999. 164.

⁸ Takács M. 1998. 30.

⁹ Ungvári 1974. 137-167.

¹⁰ Illés: Miért hagytuk, hogy így legyen

gosultságát, mondván: a műfaj sajátosságai: a szabad kezdeményezés, spontaneitás nem érvényesülhettek a tervgazdaság keretei között.¹¹

Az első könnyebb műfajú rockot játszó együttes az 1957-ben alakult Benkó Dixiland Band volt, melyet az Illés, Zenith (későbbi Metró) és az Omega követett. Az új ifjúsági zenét, a beatet felülről adminisztratív eszközökkel, tiltással próbálták megállítani a határnál. De az új zene megállíthatatlannak tűnt, mert elemi erővel felrázó, szédítő mámort jelentett a szürke hétköznapiakban. Egyfajta szükségletzeneként funkcionált. Olyan volt, mint az ifjúság: hangos, konvenciókat felrúgó, lázadó, erőszkos, kollektivitást, változást és megújulást is igénylő egyben.¹²

A rock az ötvenes évek közepétől egy elavultnak tartott társadalmi rendszert támadott, de paradox módon léte ettől a norma- és intézményrendszertől függött. Ezáltal a kibontakozó lázadás eleve integrálódásra kényszerült. Mert a pártállam a kulturális életet is egy hierarchikus rendszerbe illesztette bele, amihez jogszabályokat rendelt, s a döntési pozíciókba az intézmények élére megbízható kádereket ültetett. Nem engedtek nyilvánosságra olyan szövegű dalokat, melyek életuntságot, kilátástalanságot sugalltak és igyekeztek elfojtani az ideológia szerint káros, tömegeket is mozgatni képes kezdeményezéseket. Ennek ellenére megjelentek a hippik, a csövesek, majd a punkok is. Az új szubkultúrák megjelenése már a változás jele volt.

Ezzel egy új nemzedék arculata körvonalazódott a társadalomban, mely leginkább a kemény rockban találta meg az önkifejezés és a szórakozás lehetőségét. A hetvenes évek végén az ifjúsági lapok már figyelmeztettek a zenei jelenségek mögött meghúzódó társadalmi változásokra, a szabadidő eltöltésének problémáira és a beilleszkedés nehézségeire. Nyilvánosságra kerültek az első kábítószeres halálesetek, beszédtema lett a tizenévesek szipózása, italozása, a példaképek hiánya és a rendezetlen családi körülmények között élők egyre növekvő száma. Mert látszólag a tizenéves korosztály jó életkörülmények között készült a felnőtt életre, de valójában a sívár és nem sok reménnyel kecsegtető jövő taszított sokakat a pótszerek és a kemény rock világa felé. Ezáltal „a kemény rockzene lett az a »nyirokcsomó«, amely megduzzadásával jelezte, hogy a társadalom – hivatalos részcélról – egészségesnek vélt szervezetében ismét valami rendellenesség támadt”¹³. Ezért a rockzene létezését nem oknak, hanem okozatnak kellene felfogni, egy olyan társadalmi kórtünetnek, amely bizonyos hiányosságokat jelez az ifjúság, illetve a társadalom életében.

¹¹ Sebők 2002. 205-217.

¹² Sebők 2002. 31-67.

¹³ Sebők 2002. 239.

Mert a rockzene jelentősége azért óriási, mert még mai megnyomorított formájában is ez az, ami a legközelebb áll a fiatalokhoz a művészetek közül: mert „*amíg a Föld kerek, mindig lesznek rockerek*”.¹⁴

A FIATALOKAT ÉRINTŐ PROBLÉMÁK – ELLENSÉGES BE- ÁLLÍTOTTSÁG, KÁBÍTÓSZER- ÉS ALKOHOLFOGYASZTÁS, DEPRESSZIÓ – BEMUTATÁSA, ELEMZÉSE A DALSZÖVEGE- KEN KERESZTÜL

„*Én, hal Padlón vagyok is, hidd el, A gitártól akkumulátor leszek, Újra feltöltődök hittel.*”¹⁵

Miért ne kaphatna teret a morális–egzisztenciális problémákkal küzdők életérzése is? Nagy-Britanniában a punkot országosan megismertető Sex Pistols az anarchia, a rombolás és a jövőnélküliség jelszavával lépett a közönség elé. A hetvenes évek második felében a punknak ez a nihilisztikus, háborút hirdető ága erősödött meg, melynek hamarosan Magyarországon is megjelentek a követői (Beatrice, VHK, Spions).¹⁶

A punkok a társadalom pereméről való, javarészt hátrányos és problémás helyzetű fiatalok, akiknek csillapíthatatlan dühe a társadalom ellen irányul, s akik más utat nem találva a zenében látják a lázadás, kitörés lehetőségét. A punk tehát egy veszélyeztetett állapot, léthelyzet vagy életérzés kifejeződése, s mint a valóság egy lehetséges tükröződése minden eddiginél provokatívabb és sokkolóbb hatású. Ebből adódóan a punk nyilvánvalóan válságtermék, apokaliptikus jel, egyfajta reagálás a válságokkal teli valóságra.¹⁷

1989-ben Magyarországon jelentős átalakulások mentek végbe. Például ebben az évben október 14-én megszületett a Tankcsapda nevét viselő zenekar. Kezdetben még meglehetősen primitív, technikai és zenei szempontból is egyszerű körülmények között, de az együttes kiadta első, *Baj van* című demóját, melyről a kritika azt írta, hogy a „*a punk és a rockzene egyfajta ötvözeete, amit nevezhetnénk akár punk & rollnak is*”.¹⁸ Az együttes metálos, rockos hangvételű, egyszerű akkordokból igyekezett jó lemezeket készíteni. Jelentős változást – mintegy vízválasztó szerepet

¹⁴ Pokolgép: Gép-induló

¹⁵ Tankcsapda: Zene a minden

¹⁶ Sebők 2002. 251–271.

¹⁷ Sebők 2002. 301–321.

¹⁸ Lénárd László In: www.estmusic.hu Tankcsapda interjú 2–5.

betöltve – *Az ember tervez* című album megjelenése jelentett 1995-ben. Ezzel a lemezzel a zenekar felnőtté vált, zenei és szövegi szempontból egyaránt. Igaz, ezen az albumon is megvannak a punkos vonások (*Így letél*), de emellett már megjelentek a mélyebb mondanivalót hordozó, súlyos történetek is (*Az ember tervez*). Ez már egy olyan ember alkotása, aki komolyabban elgondolkodik a világról, akit már nem csak az érdekel hány sör és hány lány van egy házibuliban. Mert az idő múlásával – „*Látod a szemem alatt már / ott van néhány ránc*”¹⁹ – az együttes tagjai egyre bölcsőbbé és érettebbé váltak. Így a később megjelenő albumokon (*Agyarország, 2001*) már egyre kevesebb szó esik a kábítószeréről, italozásáról, csajozásáról, és egyre több a szeretetről, szerelemről és Istenről.²⁰

Az általam elemzett Tankcsapda dalokat (92) tartalmuk alapján

- csajozós – bulizós (42)
- világ romlását kommentáló (23)
- és egyéb (27) kategóriába sorolhatjuk be.

Az első kategória a hedonisztikus életszemlélet, a fiatalság heves, vad, tomboló életérzésének a kifejeződése. Ezek a zenekar korai időszakából származó hangulatok, rock & rollos, punkos dolgok a mai napig helyet kapnak az együttes albumain. A következő kategória a társadalom kritikáját, a fiatalok által is érzékelhető, megélt gazdasági és társadalmi válságok megjelenését, a társadalmi norma- és értékrendszer megváltozásának a bírálatát foglalja magában. Az egyéb dalok csoportján belül pedig megkülönböztethetjük a

- kizárólag kábítószeréről
- szerelemről
- Istenről
- zenéről
- és repülésről szóló alkategóriákat.²¹

¹⁹ Tankcsapda: Akinek látsz (Nyomtalanul nem múlok el)

²⁰ www.estmusic.hu

²¹ Ez utóbbi témakör megjelenése nyilván összefügg azzal, hogy Lukács László, a Tankcsapda énekese ejtőernyőzik.

A szövegekben előforduló szavak többsége szintén besorolható a már említett kategóriák valamelyikébe:

drogokkal kapcsolatos kifejezések			repülésre vonatkozó kifejezések		
fű	szív	kávé	száll	kifutó	ejtőernyő
por	belővi	sör	égen	Naprendszer	zuhanok
exet	kábít	vodka	repülő	léghajó	űrhajós
tű	feldob	pezsgő	repülőtér	dugattyúk	szkafander
kokó	szál	bor			
kábítószer	slukk	whisky			
crack	cigi	pálinka			
áru	füst	részeg			
kokóárus	dohány	inni			
pia	repül	alkohol			
zenével kapcsolatos kifejezések			erőszakhoz kapcsolható szavak		
rock & roll	rap	zaj	kés	stukker	penge
zene	gitár	jazz	fegyver	colt	bomba
énekelek	diszkó	elrepi	Molotov-koktél	terrorista	fejsze
dal	fény		mesterlövész	gyilkos	gyújtózsínór
			célkereszt	életlen	fegyver
nőkre vonatkozó kifejezések			egyéb szavak		
csók	szőke	baby	rabszolga	börtön	ember
múza	kurva	dög	média	verem	törvény
fehérmáj	nő	lotyó	csapda	híd	kopó
ringyó	lány	go-go girl	szakadék	állat	lsten
csaj	you	neked	nem	élet	kötél
szerелеm	bőr	luk	nincs	halál	méreg
fehérmáj	közösüljete	öl	szeretet	béke	
			rendőr	zsaru	
gazdagságra - szegénységre vonatkozó szavak			Amerikához köthető szavak		
Cabrio	bank	kifli vég	felhőkarcoló	San Francisco	Hollywood
Corolla	bankár	üres zseb	New York	USA	nyomornegyedek
autó	hatalom	üres gyomor	Los Angeles	AIDS	Amerika
ház	luxusyacht	hajléktalan	United States	Let's go	Clinton
kaviár	pénz	maradék	McDonalds	néger csaj	parabola mocsok
lé	szőke nő	nyomor	Coca Cola	műanyag élet	Vadnyugat
jelzők			igék		
gonosz	örök	gyenge	rájövök	elfog	bizik
jó	hülye	erős	kinyírtak	fél	remél
rossz	hangos	részeg	elkap	megszerzem	vár
rohad	sok	kurva	végez	átharap	felépül
szar	keves	magányos	robban	elintéz	hisz
			lelép	út	lelő
			menekül	tűzet nyit	átvág

1.táblázat: A Tankcsapda-szövegekben előforduló szavak témakörönként csoportosítva

A teljesség igénye nélkül ezek azok a szavak, melyek leginkább képek visszaadni a Tankcsapda-feelinget. Ennél többre már csak a lefogott akkordok képesek.

A rockzene kialakulásakor a hangerőnek volt elsődleges szerepe, mert a fiatalok gondolataikat még képtelenek voltak megfogalmazni. De a rock hangsúlyozott szerepe folytán az egymást követő generációk számára sohasem csak zene, hanem mindig is életforma, életérzés, az elkülönülés és a lázadás egyik megszólalási formája volt. Hitvallás, életstílus, magatartásforma és világnézet is egyben.²² S mert leginkább a zene képes kifejezni azokat az érzéseket, amelyeket az ember a világban megél, az új szubkultúra létrejöttével – mely az energiák kiélése mellett a meglévő dolgok elutasítását és tagadását demonstrálta – megkezdődött a zene ricsajjá való átváltozása. Ennek megfelelően a hazai punkmozgalom zenéjét a Zappa-attitűd jellemezte, mely szerint nincs elég torz akkord, hogy kifejezze a rossz érzéseket. De a lármának van egy előnye: mindent eláraszt és örökre elnyeli a szavak fájdalmát, jelentéktelenségét és hiábavalóságát. „*A zene a mondatok tagadása, a zene az anti-szó!*”²³

De a zene egyben a meglévő világ tükörképe is. Azaz a zenében megjelenő diszsharmónia, torz akkordok felelnek meg leginkább a fiatalok világában megjelenő totális káosznak. Annak a hatalmas kavarodásnak, amit szavakkal a „nem kell” és „nincs jövő”²⁴ gondolatiságával és életérzésével lehet sugallni. Így születhetett meg a nyolcvanas évekre az a deviáns szubkultúra, mely a szeretet és béke helyett a gyűlölet és háború jel-szavát hirdette, és a „*világ anarchia*”, „*Anarchia minden nap*”²⁵ felkiáltással, minden mindegy hozzáállással támadt az addigi értékekre, eszményekre és példaképekre, s ennek szellemében temette el a múltat, jelent és jövőt.

Könnyen megteheti ezt az ember, ha olyan eszköz áll rendelkezésére, mint a zene, mely „*ha felkap és elrepít innen,*”²⁶ azzal időnkívüliséget kínál. Ahogy az egyik punkzenész megfogalmazta: „*A punk eleve leszámol a múlttal, kilép a jelenből és eltemeti a jövőt. Önmagába disszidál, a pillanatnak él.*”²⁷ Erre az életfilozófiára utal a Tankcsapda-szövegekben a jelen idejű igék (pl. volt 38, van 177, lesz 41) többsége is. Arra az időutazásra, melyről a fiatalok úgy vélekednek, hogy akár örökké is tarthat és ahol hajlamosak úgy gondolkodni, hogy „*Megvakulok a fényben, megsüketülök a zajban, / De nem érdekel, voltam már sokkal nagyobb, sokkal nagyobb bajban.*”²⁸ A fiatalok sokszor bármilyen kockázatot vállalva, minden lehetőséget megragadva próbálnak kiszakadni a jelen börtönéből. Mert ebben a jövő nélküli világ-

²² Sebők 2002. 372.

²³ Kundera 2000. 124.

²⁴ Tankcsapda: Anarchia

²⁵ Tankcsapda: Anarchia

²⁶ Tankcsapda: Zene a minden

²⁷ Sebők 2002. 308.

²⁸ Tankcsapda: Voltam már bajban

ban a lázadás hiábavaló, és mert ha valaki fogolynak érzi magát, előbb-utóbb azzá is válik.

A börtönélettel való párhuzamba állításából egyenesen következik a halál jutalomként való értékelése. De az ember ösztönösen tiltakozik a halál ellen, mert lehet, hogy utána csak a nirvána vár rá. A létezés értelmetlensége miatt az ember képzeletben egy másik élettel próbálja kompenzálni magát, ahol ez az élet „*Örök börtön/ Száműztek/ A büntetésemet töltöm/ Ezen a földön*”²⁹. Ezzel az élet jelentősége a túlélésre redukálódik, a jövő értelmét veszti, csak a tegnap és a most létezik. Igaz, a halál gondolata az élet értékét emeli, „*de ha elválasztjuk az élettől, kísértetté válik, torzképpé, vagy még annál is rosszabbá... bűnös vonzereje kétségtelenül igen nagy, ámde a veletartás éppoly kétségtelenül az emberi szellem legszörnyebb tévedése*”.³⁰ Amikor éljük az életünket, folyamatosan ismerkedünk a halállal. Minél inkább részesedünk mások életéből, úgy találkozunk mások halálában saját elmúlásunkkal, s egyre bizonytalanabbak leszünk, mi is az élet és a halál. Ha abban hiszel, hogy élet nincs, vagy néha van, szükségszerű, hogy a világnak feledhető legyen az oka, értelme, és úgy érezd, „*az élet nem éri meg, hogy végigéljük*”.³¹ Különösen igaz ez egy olyan világra, ahol az ember állandó menekülésre kényszerül, s melynek minden percére igaz, hogy „*Ex az álom, ez az élet, / Lehet, hogy most ér véget*”.³² De az élet nem azonos az emberi élettel, az életet így semmi sem pusztíthatja el. Ha az ember halott módjára él, s csupán árnyéka önmagának minden nap cellájában ébred, akkor egyetlen dolog fontos: hogyan lehet kibújni a gépezetből, van-e kiút ebből a kikerülhetetlen csapdából, és ami mindennél többet számít, a szökés lehetősége, a hirtelen szakítás a könyörtelen előírásokkal, és valami elszánt örület, amely minden reményre feljogosít. Be kell bizonyítani, hogy másképp is lehet élni, hogy vadnak születünk, akiket nem kötnek előítéletek, „*akik ökölbe szorítják kezüket, és azt mondják: Reszkesse-tek, penészes formások!*”³³

„*A lelkem átfagyott/ Sehol sem vagyok/ Lehet hogy már meg is haltam*”³⁴

Az ifjúsági zene vonzereje többek közt abban rejlik, hogy az énekesek, zenészek hasonló környezetből jönnek, mint a rajongóik, ezért a kö-

²⁹ Tankcsapda: Ezen a földön

³⁰ Juszt - Zeley 1981. 147

³¹ Camus 2001. 92

³² Tankcsapda: A legjobb méreg

³³ Ómolnár 1986. 83.

³⁴ Akela: Megkísértelek

zönség magáénak érzi őket. Talán ez a titka, hogy a Tankcsapda meg tudja tartani a közönségét, mivel az együttes tagjai együtt öregednek a rajongótáborukkal. S ahogy az idő folyamával változnak az emberek, úgy változik a dalok mondanivalója is. Mert a Tankcsapda egyre inkább „*bölcs metált*” játszik. Így a tinédzserektől a harmincévesekig mindenki megtalálhatja az együttes dalaiban azt, amit keres, illetve amire szüksége van. Ez a folyamat azért is érdekes, mert ha a Tankcsapda továbbra is összhangban marad a hallgatóságukkal, akkor ezzel megszüntetheti a generációk közti szakadékot. Azt a szakadékot, ami az élet oly sok területét szeli ketté.

A Tankcsapda világa is a szakadékok világa, mert valami mély, végtennek tűnő tér feszül az emberek között, akik csak keringenek egymás mellett, de nem találkoznak. Ugyanilyen, legyőzhetetlennek tűnő távolság van gazdag-szegény, élet-halál, a mi civilizációnk és a szép, új világ között. Ezért „*az nem a véletlen / Műve, hogy a szakadék szélén ülve, semmibe lógó lábbal / haragban állsz az egész világgal*”.³⁵ Mert ezt a világot a gátlástalanság, a humanisztikus értékek hiánya és az erőszak jellemzi. Ezt bizonyítja a Tankcsapda-szövegekben fellelhető fegyverarzenál is, ahol a pengétől a colton át a Molotov-koktélig szinte minden előfordul (szavakat lásd korábban). Ezek az eszközök aztán a terrorista, mesterlövész által kelnek életre: „*semmilyen törvény téged! Semmi sem véd meg, véged, véged!*”³⁶ Ezek a sorok már önmagukban is veszélyeztetett állapotra utalnak. Ha ehhez még megnézzük a dalokban szereplő igéket – például: elkap, menekül, gyilkol –, akkor azok egy életen át tartó hajtóvadászatot idéznek fel bennünk. Persze „*Lehet hogy nem vagy gyáva, / és a végén Te maradsz állva, / de mire jó úgy ez az élet, / hogyha futnod kell amíg éled*”.³⁷ Mert az állandó menekülés, örökös bizalmatlanság és bizonytalanság megfosztja az életet a szépségétől, értékétől és értelmétől. Mert ha „*Nincs mit vesztenem, mitől féljek hát*”.³⁸

Az, hogy a Tankcsapda egy ilyen sivár, agresszív és céltalan világ megteremtésével miért lett mégis az Egy a rockzenében, azt elsősorban a közönségtől kellene megkérdezni. De az biztos, hogy benne van a sikerükben a „*jó időben, jó helyen*”-effektus is. Mert 1989-91 körül, a rendszerváltás idejében a Tankcsapda volt az a zenekar, ami olyan dolgokról énekelt, ami sok embert megérintett.³⁹ Mert az, hogy az új rend nem hozott azonnali és általános jólétet, csalódáshoz, és ebből fakadóan közönyhöz veze-

³⁵ Tankcsapda: Az ember tervez

³⁶ Tankcsapda: Az ember tervez

³⁷ Tankcsapda: Mennyország Tourist

³⁸ Tankcsapda: Magzat a méhben

³⁹ www.diak.sulinet.hu

tett. Ezt az állandó elégedetlenséget fokozta a nyugatiak elérhetetlennek tűnő gazdagságának a látványa, valamint az, hogy nálunk 1989 után dőlt el, hogy a következő évtizedben kik lesznek a gazdagok vagy szegények, és hogy kié lesz a hatalom.⁴⁰ Ennek megfelelően az elmúlt tíz év átmenetének a dzsungelében megjelentek azok a vadászó hölgyek és urak, akik vadászterületnek tekintették a Pannon-medencét, s akik a piacgazdaság kialakítását követően hamarosan úgazdaggá civilizálódtak.⁴¹ Eközben a társadalmi egyenlőtlenségek ollója ismét kinyílt, s „*Aki nem vak, látja mi a lényeg! A szegény minden nap szegényebb! Aki gazdag az meg tovább hízik! Itt már senki senkiben nem bíz.*”⁴² Mert a többség életében megindult a stagnálás, a lefelé csúszás, az útvesztés és a túlélésért folytatott küzdelem. Egyre többen lettek azok az emberek, akiket a romló presztízs, szerep-, és identitásvesztés jellemezett: „*ember, ami annyit ér, Mint egy magzat a méhben, ami éppen elvetél.*”⁴³

Tény, hogy a hagyományos hiedelemrendszerek meggyengülésének következtében az élet értelme az elmúlt századokban egyre jobban elhomályosult bennünk. Egyre nehezebb hinnünk abban, hogy életünknek és a világmindenségnek van valami önmagán túlmutató célja, értelme. Schopenhauer szerint az élni akarás az az alapvető erő, mely élni kényszerít, s ezáltal a szenvedések poklába taszít minket. Ezért a társadalomnak az lenne az alapvető funkciója, hogy tagjait ellássa értelemmel teli szerepekkel, és azáltal segítsen megfedkezni a Lét ürességéről és az élet mulandóságáról.⁴⁴ A fiataloknak is olyan cselekvésekre van szükségük, amelynek értelme van. Az egészséges társadalomban kölcsönhatás biztosítja az ember és környezete közti egyensúlyt, azt, hogy a fiatal integrálódjék a környezetébe, családjába és abba a közösségbe, melynek értékeit, magatartási mintáit sajátjának tekinti. Ha ez a folyamat gyökereinél sérül, önrontó körök indulnak meg. Az egészséges magatartás „*alapvetően az élet-célok és a megfelelő konfliktuskezelő, megbirkózási stratégiák eredménye.*”⁴⁵ Az ellenséges beállítottság elsősorban a többi emberrel kapcsolatos negatív attitűdöt jelenti. Ez, és a céltalanság a két legfontosabb tényező, amely ellen véd a család. De sokszor pont a családi kapcsolatok meggyengülése vagy hiánya vezet ezek kialakulásához: „*Márványtábla a síron, rajta név, így ismeri az apját. És jobb esetben az anyja, mondjuk gondozásba adja. De az is lehet, hogy szarik az egészre, és a sorsára hagyja.*”⁴⁶ A megfelelő konfliktus-

⁴⁰ Ferge 2002. 363-381.

⁴¹ Hankiss 2002. 19-40.

⁴² Tankcsapda: Aki nem vak (Látja mi a lényeg)

⁴³ Tankcsapda: Magzat a méhben

⁴⁴ Hankiss 1998. 24-25, 45-47.

⁴⁵ Kopp 1994. 104.

⁴⁶ Tankcsapda: Bárány

megoldási készség kialakítására emellett akkor van lehetőség, ha a fiatal csatlakozik valamilyen ifjúsági szubkultúrához. A szubkultúrák legnagyobb vonzereje a látszólagos autonómiában rejlik. Vannak stratégiák, melyek valójában nem a probléma megoldását, hanem annak megkerülését szolgálják. Az ilyen szubkultúrák negatív alternatívákat kínálnak. Ez lehet a drog vagy az alkohol mely kiemeli a gazdaságilag feltételezett hétköznapiokból, megteremti a szellem szabadságát, megszünteti az elidegenedést. Élet és művészet közt az eksztázis egysége teremődik meg. De az ilyenfajta tiltakozás persze nem képes másra, mint egy újfajta elidegenedésre, a világ képzeletbeli újrateremtése az adott feltételek mellett legfeljebb a káoszt képes kivetíteni. Szélsőséges esetben alternatíva lehet a halál időpontjának autonóm megválasztása, amely ugyan nem old meg semmit, de adott esetben megoldás lehet mindenre. Persze, *„ha valaki tizenhat évesen megöli magát, az nem igazán annak a jele, hogy győzött volna a játékban, amit játszani idejöttünk”*.⁴⁷

*„Az égben az ISTEN a földön az ÖRDÖG az úr! És mind a kettő beszél magyarul”*⁴⁸

A szubkultúrák és a társadalomba konform módon beilleszkedő, normakövető emberek viszonyát egy Mrozek-idézzel nagyon jól lehet jellemezni. Mert a legtöbb szubkultúra is úgy viselkedik, mint egy introvertált ember. *„Az extrovertált természetének megfelelően, elmegy hazulról, elvegyül a világgal, együttműködik vele. A világ nem fáj neki, a világ az eleme. Az introvertált kulcsra zárkózik, és nekilát elméleteket kidolgozni. Képtelen megbékélni a valósággal, felépíti hát saját valóságmodelljét. Amikor befejezte így szól: „Íme, a valóság” – és elgyönyörködik benne.”*⁴⁹ A Tankcsapda is felépített egy szürreális elemekben gazdag, zárt világot. De ebben a világban legtöbbször nem lehet elgyönyörködni. Ez egy nagyon agresszív, erőszakos és konfliktusokkal teli világ. A konfliktuselmélet szerint a konfliktus az emberi társadalom természetes jellemzője, mely elősegíti a társadalmi fejlődést. De súlyosan veszélyeztetheti annak integrációját, amennyiben kezelhetetlenné válik. A konfliktuselmélet képviselői a társadalmukkal szemben mindig kritikusok voltak, és hajlottak annak megváltoztatására. Hiszen a konfliktusnak a hatalom és a hatalomnélküliség szembeállítását a gyökere. Az egyenlőtlenség oka, hogy a társadalomban vannak hatalmat birtokló és hatalommal nem rendelkező személyek. Ez

⁴⁷ Bach 1999. 202.

⁴⁸ Tankcsapda: Aki nem vak (Látja mi a lényeg)

⁴⁹ Mrozek 1988. 20.

a dahrendorfi vagy-vagy logika már önmagában is egy dichotóm modellt feltételez, amely eleve kibékíthetetlen ellentétet sugall. Az ilyen modellekben mindig egy osztály küzd a jövőbeni lehetőségek reményében egy másik ellen, mert „*a gyenge csak addig az, amíg le nem győzi az erősebbet.*”⁵⁰ Ezzel eljutottunk Paretohoz, aki a régi és a hatalom megszerzésére törekvő új elit közötti harcban látja az alapvető konfliktust. Elmélete szerint, ha „*válságban van végre a hatalom*”⁵¹, az alávetettek körében megbúvó ellenelit megkezdi a hatalom átvételét.⁵²

Természetesen a valóságban nem létezik olyan társadalom, mely két élesen elkülöníthető rétegre osztható. Igaz, hogy Dahrendornnál hiányzik a közvetítési mező, mely összekötné a hatalmasokat a szegényebbekkel, de a Tankcsapda-szövegekben érezhető egy köztes kisebbség, mely azonban közelebb áll az alsó réteghöz, s leginkább a lecsúszófélben lévő egyre vékonyodó középosztálynak felel meg. Erre utalnak az olyan sorok, mint „*Hatvan évesen a téren/ Padon alszol majd télen!*”⁵³ Amennyiben tovább szeretnénk bontani a két szélső réteget, érdemes megemlíteni C. Wright Mills nevét, aki *Az uralkodó elit* című könyvében a szűk hatalmi elit három csoportját: a gazdasági élet vezetőit, a vezető politikusokat és a hadsereg vezetőit különbözteti meg.⁵⁴ Mills elmélete nagyrészt megfelel a Tankcsapda-szövegek alapján körülhatárolható elitnek, mert azt szintén a gazdasági és politikai vezetők alkotják – „*A drakula-politika vérből él meg... A véredből!*”⁵⁵ – és ezeknek válik kiszolgálójává a rendőrség, mely ezáltal szintén a hatalom részese lesz. Így „*Hiába vannak rendőrök, itt rend attól még nem lesz*”.⁵⁶ Az elittel szemben az alsó réteg nehezebben bontható tovább, mivel itt legtöbbször sarkított példaként a hajléktalanokat állítják szembe a felső réteg képviselőivel: „*Aki nem vak annak tiszta az ábra/ Itt mindennek megvan az ára/ Bankár fiúk autóban ülve/ Hajléktalanok a falnak dőlve/ Az egyik viszkít jéggel/ A másik egy kiflivel*”.⁵⁷ Ha az együttes mégsem hajléktalanokról beszél, akkor egyes szám első, illetve egyes szám második személyben fogalmaz: „*Engem is rabszolgák szültek rabszolgának*”⁵⁸ vagy „*Automata vagy ebben a gyárban,/ A dagadtak meg isznak a bárban!... Neked meg nem jut más, csak a maradék!*”⁵⁹ Ebből is kiderül, hogy a Tankcsapdának nem a jómódú fiatalok alkotják a célközönségét.

⁵⁰ Tankcsapda: Bárány

⁵¹ Tankcsapda: Anarchia

⁵² Felcký 1998. 74-79.

⁵³ Tankcsapda: Nem ismerek rád

⁵⁴ Andorka 2002. 78.

⁵⁵ Tankcsapda: Sovány vigasz (Blokkolj!)

⁵⁶ Tankcsapda: Agyarország (Én vagyok a törvény)

⁵⁷ Tankcsapda: Aki nem vak (Látja mi a lényeg)

⁵⁸ Tankcsapda: Magzat a méhben

⁵⁹ Tankcsapda: Nem ismerek rád

Az eddigiek alapján már adja magát a vagyonosokkal való szembenállás. Már pusztán megjelenésük is leküzdhetetlen erőfölényükre emlékezteti a szegényebbeket, hiszen nekik sokszor még a létfenntartáshoz szükséges feltételek megteremtése is gondot okoz. Az emberi élet külső feltételeinek (lakás, étkezés) mint alapvető fizikai szükségleteknek a kielégítését egy jól működő társadalomnak mindenki számára egyaránt biztosítani kellene. De a Tankcsapda által felvázolt társadalomban az evés is egy olyan pont, melynél ketté lehet osztani a társadalmat. Mert az egyik oldalon ott van a jóllakott disznó, pocakos pióca, míg a másikon „*üres zseb üres gyomor*”.⁶⁰ Az utóbbi csoportba tartozó emberek habitusát a mindennapi gondokkal való küzdelem határozza meg. Ebből adódóan ennek a világnak a légkörét az egyik oldalon az örökös bizonytalanság, a túlélésért folytatott küzdelem, a másikon pedig a fogyasztói javakhoz és leginkább a pénzhez való viszony jellemzi. De „*akinek semmije nincs, mi a ...-ban higgyen*”.⁶¹

Egy jól működő demokráciában a társadalom minden tagja által elfogadott pozitív morális értékekre van szükség. De az értékracionális viselkedést a modern társadalmakban a célracionális cselekvés váltja fel, melynek lényege, hogy a cselekvő mennyiben képes az adott feltételeket, eszközöket és személyeket felhasználni arra, hogy saját racionálisan mérlegelt és kiválasztott céljait elérje.⁶² Mert ebben a világban te is csak „*egy számító primitív gép vagy*”.⁶³

Dahrendorf szerint a gazdasági hatalom birtokosai állnak a hierarchia csúcán, ebből adódóan a konfliktus a hatalomért folyik, hiszen a hatalmi pozíciótól függ a jövedelem, s mert „*Ez a hely az, ahol Pénzben méri az embert*”.⁶⁴ A pénz azért értékes számunkra, mert az értékek elérésének eszköze. De a véggél érdekében legjobb, ha az adott eszközzel úgy bánunk, mintha az maga volna a cél. Mindez hozzájárul ahhoz, hogy a tudat teljes figyelme az eszközök megvalósítására irányul. Ez egyetlen esetben sem zajlik oly radikálisan, mint a pénz esetében. Mert miközben értéke mint eszköz növekszik, a céltudat végállomása lesz. „*A pénz lényegének belső polaritása az, hogy egyfelől abszolút eszköz, másfelől éppen ezáltal pszichológiailag a legtöbb ember számára abszolút cél; sajátos módon jelképpé alakítva, amelyben a gyakorlati élet nagy irányelvei mintegy megmerevednek.*”⁶⁵ Ezáltal a pénzgazdálkodás elterjedése lényeges változásokat hoz az emberek közti

⁶⁰ Tankcsapda: Mitől legyen

⁶¹ Tankcsapda: Agyarország (Én vagyok a törvény)

⁶² Weber 1987. 53.

⁶³ Sziámi: Elmaradott ország

⁶⁴ Tankcsapda: Pazarol a világ

⁶⁵ Simmel 2001. 3-6.

interakciókban. A személyes kapcsolatok helyére céltudatosan kialakított absztrakt kapcsolatok lépnek. Mert a siker érdekében mindenkinek úgy kell felhasználnia azokat az embereket, akiket szeret, mintha sakktáblán mozgatná bábuit. Ennek következménye az elsődleges kapcsolatok meggyengülése és a személytelen viszonyok felerősödése. De az ember sokszor nem elégszik meg a nagyobb jövedelemmel; emellett azt akarja, hogy az emberek elismerjék és tiszteljék.⁶⁶ Ennek eszköze – ahogy Veblen nevezte – a hivalkodó fogyasztás: „Az emberek meg néznek, / hogy az Isten a pénz lett. / Sorban nyílnak a bankok, / és az jelenti a rangot, / hogy mennyire állat az autód, / mekkora mellű a nőd, / és hogy meddig bírod feltekerni / a koscsiban a hangerőt.”⁶⁷

Az úgazdagok gátlástalansága, pazarlása frusztrálhatja a társadalmi hierarchiában lentebb elhelyezkedőket, mivel a kapitalista rendszer által ébresztett igényeiket a lassuló gazdasági növekedés mellett nem tudják kielégíteni. Ez aztán agresszióhoz vezethet. Az agresszivitás fakadhat abból is, hogy neurotikus állapotban elvárásaikat egy ideális szinthez és nem a reális lehetőségekhez viszonyítjuk. Ez az éretlen, gyermeki lelkiállapot állandó elégedetlenségben nyilvánul meg. Ha mindent akarunk, de semmit sem kapunk, az irreális elvárások miatt úgy érezhetjük, „Nincs semmim, nincs helyem! Csak a fejem hogy a falba verjem”⁶⁸. Ez a külvilággal szembeni negatív attitűd vezet a másokkal és önmagunkkal szembeni agresszióhoz. Az agresszió fakadhat a tehetetlenség, kiszolgáltatottság érzéséből, mert „Hiába változol, ha minden más! Ugyanolyan marad”⁶⁹. De adódhat a korlátlan szabadság érzéséből, amely a közömbösség miatt akár a közveszélyességig fokozódhat. Az ellenséges beállítottság szignifikáns kapcsolatban áll a következő változókkal: depresszió, reménytelennek tűnő jövőkép, közömbösség, neurózis, életcél hiánya, szülői támogatás hiánya...⁷⁰ Az ilyen fiatalokra jellemző a depresszív kép, kiábrándultság, reménytelenség, feleslegesség érzése. A világot értéktelennek, cinikusnak, az embereket szélsőségesen érzéketlennek, agresszívnek látják.⁷¹ Ők pedig ugyanolyan gonoszak lesznek, amilyenek a környezetüket érzik önmagukkal szemben. A feltételezett erőszakra erőszakkal, fenyegetőzéssel válaszolnak: „Én gonoszabb leszek, mint az ördög! Ha eszembe jut, bepörgök!... Le az utcára, ki a térrel! Senki sem lökhet félre”⁷². A világ így nyers erőszakká csupaszodik, és óhatatlanul szükség lesz valamilyen ellenségre. De

⁶⁶ Andorka 2002. 64-66.

⁶⁷ Tankcsapda: Mennyország Tourist

⁶⁸ Tankcsapda: A legjobb méreg

⁶⁹ Tankcsapda: Rohadt a hely

⁷⁰ Kopp 1994. 107.

⁷¹ Kopp 1994. 107.

⁷² Tankcsapda: A legjobb méreg

„Bármilyenek is a tömegeknek szuggesztív gondolatok, csak azon föltétel alatt válnak uralkodóvá, ha nagyon általános és nagyon egyszerű formát vesznek föl.”⁷³

A Tankcsapda-dalokban az agresszió már nem csak a korábban maffi-
őzőként emlegetett dzsungelkapitalizmus vadászai ellen irányul. A *legjobb méreg* az ellenségek egész hadát sorakoztatja fel. A kemény rocknál a hatalom sokszor rendőrök képében jelenik meg: „A kopó, ha vérszagot érez, először üt, aztán kérdez”.⁷⁴ De a bűnözés sokoldalú megnyilvánulása után törvényszerű a zsaruk megjelenése. A kamaszkornak velejárója nemcsak a határok és értékek megkérdőjelezése, de a tekintéllyel való szembenállás és az azt megtestesítő személyeknek szóló provokáció is, mely itt egy zeneileg is kihangsúlyozott felkiáltásban teljesedik ki. De a „seggfej” kifejezés megadja a szabadságot a szubjektív értelmezés számára, amely a közvetlen kontextusból kiemeli a szöveget, biztosítva ezzel a mindenkor adott szituációval kialakítandó kapcsolat lehetőségét. Ahogy az „Egy szemétdombra születtek/ De ők is kikészültek”⁷⁵ egyaránt értelmezhető a családra és a tágabb környezetre, az egész társadalomra. A konkrét ellenséggé csak ezután jelenik meg. A különböző képek kapcsolat nélkül követik egymást: a mindenható kormány, a csajom, aki „elintéz egyből”, a prédikátor, akinek „fasizmus van a vérében”... Ezután jelennek meg a bűn városai: New York, Los Angeles. Ezek a városok az egyre közelgő veszélyt, az egyre jobban elterjedő amerikai életformát jelképezik, ahol oly sok ember téved el; „de nincs mit szégyellni! ...A birkákat az orruknál fogva vezetik jobbra-balra/ (a sok marha...)”.⁷⁶

Mert az „amerikai álom” búrja nehezedik nem csak Magyarországra, hanem szinte az egész világra. De ha levesszük ezt a burkot, előtűnnek ennek a világnak az árnyoldalai: a kurvák, kábítószer, AIDS, bandahabóruk, maffia és nyomornegyedek... És minden, ami rossz, kivetíthető hazánkra is, mert „a Vadnyugat itt van rég”.⁷⁷ De a Tankcsapda nem csinál Amerikából bűnbakot, mert a média és „Te ugyanúgy tehetsz róla”,⁷⁸ ha bedől sz ennek az amerikai maszlagnak, a tökéletes nők és a legjobb mosópor világának. Mert nem szabad elfelejtenünk, hogy ezek sokak számára nem elérhetők, és ez állandó kielégíthetlenségeket és feszültséget terem. Ennek ellenére „a TV előtt a sok idióta/ Bármit elhisz”.⁷⁹

A Tankcsapda globalizáció-ellenes dalának is tekinthető a *Jönnek a férgek*. Itt az amerikai lekvár, műanyag élet az elnökekben ölt testet, akit el kell

⁷³ Le Bon 1920. 53.

⁷⁴ Tankcsapda: A legjobb méreg

⁷⁵ Tankcsapda: A legjobb méreg

⁷⁶ Tankcsapda: Akinek látsz (Nyomtalanul nem múlok el)

⁷⁷ Tankcsapda: Jönnek a férgek

⁷⁸ Tankcsapda: Jönnek a férgek

⁷⁹ Tankcsapda: Agyarország (Én vagyok a törvény)

pusztítani: „*Mikor Clinton beül a/ Lincolnba/ Mintha valamit titkolna/ Az arca itt van előttem/ Álmomban már lelöttem/de te/ Az orrodig se látsz/ Neked jó a McDonald's/ Neked elég ha Coca a kóla...*”⁸⁰ Ezt követően megjelenik a drog, kurva, fegyver is. De az amerikai ellenségképnek ennél is fontosabb szerepe van a dalban, mert itt elhangzik a DE: „*De talpra kell hogy állj/ Az ütés bármennyire fáj*”⁸¹. A legtöbb Tankcsapda-dalra a belenyugvás, közöny, a „nem akarok változtatni azon, ami van” felfogás az uralkodó. Nem biztatnak, ahogy a Sing-Sing („*Próbáld meg újra*”) vagy a PUF („*De nekem élni kell*”). De az amerikaiak legyőzhetőek, eltaposhatóak, mert ők pusztán férgek, Lukács, az énekes pedig A *legjobb méregben* azt állítja: „*Patkány vagyok, de nem féreg*”, vagyis több náluk.

Amerikát felfedezése óta mítoszok veszik körül. A kaliforniai aranyláz, az amerikai álmot rengeteg olyan embert vonzott, aki hajlandó volt valamit tenni is azért, hogy jobb élete legyen. Ezáltal Amerika hatalmas, gazdag és erős ország lett. De a technika és a tömegtájékoztató fejlődése, a sebezhetetlenség megkérdőjelezése már megrepszttette, a Tankcsapda pedig darabokra törte ezt az Amerika-búrát. Hiszen a tökéletes világ létezése is csak illúzió, és mert „*Ez az a hely ahova születél,/ De tiéd ez a világ, itt kelj, hogy élj/ Lehet, hogy rossz helyre születél,/ De tiéd ez a világ, hát örülj, hogy élsz.*”⁸²

„*Hóesés, nem az égből, hóesés, nem a földre hull*”⁸³

„*Semmiféle magatartás nem jogosult, mely az emberi renden kívül akar felépíteni egyfajta életrendet és napirendet*”.⁸⁴ Az ember csak mérhetetlen göggyében és hiúságában képes elhinni, hogy a világ törvényei ellen is élhet, megmászhatja azokat, és büntetlenül lázadhat ellenük. De a féktelen, iránytű nélküli szabadságvágy hol túltengő önértetben, hol lázas kitérésekben nyilvánul meg. Janis Joplin már a múlt században a veszendőségének adott hangot. Egyetlen pillanat az ifjúság, vallotta. „*Live fast, love hard, die young*” hirdette világszerte jelszavát. A vándorlás szabadsága, az egyedüllét és hedonizmus különös módon sürgette, hogy mintegy bandákba tömörülve hódoljanak a pillanatnak, a mulandóságnak. S persze a részegség is belefért abba a csupa illúzióra épített ideológiába, melyet Janis olyan tragikus következetességgel végigélt. A tapasztalat minden, hangoztatta a San Francisco-i hippie-ideológia. De a mámor pillanatait után

⁸⁰ Tankcsapda: Jönnek a férgek

⁸¹ Tankcsapda: Jönnek a férgek

⁸² Sing-Sing: Ez az a hely

⁸³ Tankcsapda: Hóesés

⁸⁴ Márai 2000. 12.

mindig a csalódás és kiábrándulás következett. Janis mégis elvei szerint élt, és sokan így élnek ma is.⁸⁵ A személyes kockázat napjainkban sem tántorítja el a fiatalokat a társadalomból való kivonulástól. „Az élet számukra hasonlít egy repülésre egy olyan gépen, amelyen nincsenek fékek, és vészhelyzetben kénytelen gyorsítani.”⁸⁶ Ez a magatartás a fiataloknál leginkább a hedonisztikus életvitelben jelenik meg: „Itt állok látod mossz a testemet/ A hang a fény a füst lassan maga alá temet”.⁸⁷ A drog, az alkohol, a zene és a fény egyaránt az ifjúság ópiumaként szolgál a Tankcsapda-szövegekben. De a fiatalok egy idő után belefáradnak ebbe a felpörgetett életmódba és nem marad bennük más, csak a gyászos űr.

Kettős célt szolgálnak a hallucinogén anyagok. Egyfelől a hedonizmust, másrészt a világból való menekülést, mert „Ha kívül szar is, lehet belül jó, ha már így lettél.”⁸⁸ Magyarországon a rendszerváltás után az élet minden területén nagyobb szabadsághoz jutottunk. A drogfogyasztás a fiatalok beilleszkedési nehézségei, perspektívavesztése mellett azok társadalmi kezelhetetlenségének szinonímájává vált. A kedvezőbb társadalmi pozíciójú társadalmi csoportokban a drogozás egy értékátalakulás kísérőjelensége. Ennél az átalakulásnál kétségtelenül egyre nagyobb teret kap a tolerancia. Ez azonban együtt jár az addig érzett relatív biztonság megrendülésével. Szabadságunkkal így kiszolgáltatottságunk is nőtt. Az új körülmények módosították a korábbi célokat és jövőképet. Az illegitim szerek fogyasztása a válság egyik tüneteként is felfogható, melyben a fiatalok elbizonytalanodása, útkeresése juthat kifejezésre. Persze, „Ha meg lennék elégedve talán nem lennék elégetve”.⁸⁹ A modern kor embere fokozatosan elidegenedik saját testétől, lelkétől. Szívesen kikapcsolja az azok jelzéseit, mint például a fájdalom, szorongás vagy kimerültség.

Egy, a középiskolások körében végzett felmérés azt mutatja, hogy 1995 és 1999 között hogyan változott az egyes illegitim szerek kipróbálása. Az 1995-ös adatokhoz képest az amfetaminok kipróbálása 840, az Ecstasyé 590, a marihuánáé 330, az LSD-é 320, a heroiné 170, az anabolikus szteroidoké 164 %-os növekedést mutat.⁹⁰ A KSH adatai szerint a regisztrált kábítószerfogyasztók száma öt év alatt közel másfélszeresére nőtt (1997/8494, 2001/12049).⁹¹ A legveszélyeztetettebb a 20-24 és a 25-29

⁸⁵ Ungvári 1976. 325-329.

⁸⁶ Dahrendorf 1994. 284.

⁸⁷ Tankcsapda: Föld és ég

⁸⁸ Tankcsapda: Így lettél

⁸⁹ Tankcsapda: Agyarország (Én vagyok a törvény)

⁹⁰ Rácz 2000. 46-47.

⁹¹ Magyar Statisztikai Évkönyv 2001. 2002. 174.

éves korosztály („*Nincs hús, de már nincs sok hátra.*”⁹²). Az első korcsoportba tartozó férfiak és nők egyaránt vezetnek a regisztrált fogyasztók közt az ópiát, a kokain, a cannabis, a hallucinogén és az amfetamin-típusú kábítószeres fogyasztásában.⁹³ Emellett más vizsgálatok utalnak arra, hogy a kábítószer-használat nem tartja tiszteletben a társadalmi határokat. Minden társadalmi csoportban előfordul, de a legveszélyeztetettebbek a társadalmi ranglétra két pólusán elhelyezkedő rétegek. Különbség sokszor csak a fogyasztott szer típusában van: a gazdagabb családok gyerekei drágább szereket használnak. Emellett kimutatható az az összefüggés, hogy a dohányzás és az alkoholfogyasztás egyértelműen nagyobb mennyiségben fordul elő azok közt, akik már próbálkoztak valamilyen illegitim drog fogyasztásával.⁹⁴

A különböző együttesek, zenészek véleménye a drogokról kezdettől fogva megoszlott. Frank Zappa együttese a kábítószer-élvezet ellen beszélt. Zappa nem volt hajlandó kérelmeket aláírni a marihuána legalizálásáért. Az ő alapállása a provokációé. Az egész világot bejárta az a plakát, melyen anyaszült meztelen egy vécésészén mereng, és egész San Franciscót felháborította az a dal, melyet a hippizmus ellen írt. De a kábítószer használata miatt a társadalomból kirekesztett rock-zenészek mégis mártírok lettek, mint például John Lennon, Joe Cocker, Mick Jagger, Jimi Hendrix, Jim Morrison... A rockkultúra lassan drokkultúrává változott. Aztán megjelentek az első drogellenes dalok – „*She thought her mind was flyin', yeah! On those little pills/ She didn't know it's going down fast! 'Cause speed kills.*”⁹⁵ – és nyilatkozatok, hogy a kábítószeres olyan, mint a leáldozó nap, és hogy tartósan LSD-t szedni nem jelent semmi újat és hogy a drog menekülést jelent a gyáváknak.⁹⁶

Magyarországon éber hatósági szemek őrködtek a könnyűzenei élet felett, így hamar észrevették a hetvenes évek elején a „magyar LSD-dal” – *Egy Lány Sétál a Domboldalon* – megszületését, melynek kezdőbetűi az LSD-betűösszetételt adták. Szintén ez idő tájt jelent meg Szörényi Levente *Utazás* című szólólemeze, de mert a hatóságok szerint a borító fotója alapján ez az utazás a kábítószerre vonatkozott, néhány órával a megjelenése után megkezdtek annak begyűjtését.⁹⁷ A Tankcsapda kábítószeres témájú dalai kezdetben eléggé kétértelműek voltak, ezért az 1990-ben *Punk & Roll* címmel megjelenő kazettájukon egy kábítószerellenes logó,

⁹² Tankcsapda: Nem ismerek rád

⁹³ Egészségügyi Statisztikai Évkönyv 2001. 185-189.

⁹⁴ Elekes – Paksi 1994. 315-316.

⁹⁵ Canned Heat: Amphetamine Annie. Azt hitte szárnyal az agya/ azoktól a kis tablettáktól/ nem tudta, épp hogy lefelé tart/ mert a gyorsítók gyilkolnak.

⁹⁶ Ungvári 1974. 235-248.

⁹⁷ Sebők 2002. 167-168.

egy kettétört injekciós tű szerepelt, mert nem akarták, hogy bárki azt gondolja, a zenekar fogyasztásra buzdítja az embereket.

„*Veszteni fogok érzem! Hogyha elragad a valóság*”⁹⁸ – éneklí a Sing-Sing. Ez valószínűleg tükrözi a Tankcsapda-rajongók egy részének életfilozófiáját is, akik előszeretettel hallgatják az együttes drogokról, alkoholról szóló dalait. Akik pedig látták az együttest élőben fellépni, valószínűleg nem vonják kétségbe a zenészek ilyen irányú tapasztalatait. A Tankcsapda-dalok közel egynegyedében hallhatunk különböző kábítószerfajtákról, és emellett több szöveg is kizárólag ezekről szól. Szembetűnő, hogy míg a marihuána fogyasztása az élvezettel fonódik egybe – „*Gyűjts meg egy szálát és nyomd a számba./ Ő már repül és én megyek utána.*”⁹⁹ – addig a többi drog használatának mindig negatív szerepe van, megjelenése a bűnözéssel, önpusztító magatartással és a halállal társítható – „*A kokó-árosok összes cucca/ A stukker a zsaru kezében/ Egy másik banda kereszttűzében/ Nem lennék a helyedben/ Mikor golyó lesz a fejedben*”¹⁰⁰ A drog nem csak közvetlen, de közvetett életvesztést is okozhat, ha emiatt kerülünk szembe a rend őreivel vagy tűzharcba a konkurens bandával. De lehet, hogy mindez csak a veszély tudatos keresését jelenti.

Példabeszéd értékű az együttes *Johnny a mocsokban* című dala. Ez a történet a múltban játszódik, de a jelenről szól és a jövőre vonatkozik. Az együttes legfőbb mondanivalója, hogy az életet a végletekig ki lehet élvezni, de mert „*Ebben a rohadt gépben csak gáz van és nincs fék*”¹⁰¹ tudnunk kell, hol a határ, hogy mikor jön el az a pillanat, amikor még időben lehetjük a lábunkat a gázpedálról. Nem szabad megengednünk, hogy bármelyik hallucinogén anyag eluralkodhasson rajtunk, és azzal kényszerből és ne élvezetből éljünk. Mert a hedonisztikus életmód következményei a jövőre is kihatnak, s álmokat, életcélokat, életeteket tehetnek tönkre. Így történt ez Johnnyval is, aki azt képzelte, rock & roll-sztár lesz. De „*Elkapta őt is a lendület/ Szóvott és lőtte magát.../ Egyre gyorsabban egyre többet/ Nem ismert semmi határt/ A tű, a nők, a pia, a pénz/ A torkát vágta át/ A történet vége.../ Johnny a mocsokban rohad rég/ Számára nincs több kiút/ Elnyelte őt is a szemét/ Álom marad Hollywood*”.¹⁰²

Egyáltalán, miért használja valaki addig az anyagot, amíg függővé nem válik? Mert valószínűleg nincs helyette más, ami igazán érdekelné. Így a szer győz ellenfél híján. Aztán „*egy reggel betegen ébredsz, és tudod, hogy rászoktál.*”¹⁰³ Ennek ellenére az együttes oly sok kábítószerrel szóló dala kö-

⁹⁸ Sing-Sing: Hé öreg

⁹⁹ Tankcsapda: Szív

¹⁰⁰ Tankcsapda: A legjobb méreg

¹⁰¹ Tankcsapda: U. S.

¹⁰² Tankcsapda: Johnny a mocsokban

¹⁰³ Burroughs 2001. 20.

zül egyetlen egy sem nevezhető a szó szoros értelmében drogellenesnek, mert nem ágálnak ellene, mindössze elmondják azt, ami igaz: „*Jönnek az új körök, soha nem ér véget...[Hócsés, de a végén te maradsz alul] Tudod, a por túl nagy úr./ Ha felszáll a köd, csak a hideg félelem marad./ Megtennél bármit, hogy feldobhasd újra magad.*”¹⁰⁴ De a Tankcsapda nem akar sem lebeszélni, sem rábeszélni a szer használatára, hiszen tiszteletben tartják a rajongók döntési szabadságát, autonómiáját: „*Hülye vagy, az almát te kérted./ Hát most itt van az ideje./ Szenvedj!*”¹⁰⁵ Gondoljunk vissza, hogy pont ebben rejlik a szubkultúrák legnagyobb vonzereje. Ennek hátulütője, hogy a nagyobb nyitottság és tolerancia a drogok kipróbálására is kiterjed. Ezért hárul az együttes tagjaira óriási felelősség, mert a közösség szabadságát a felelősségérzet adja meg. A Tankcsapda ebből a szempontból kötelességtudó és felelősségteljes zenekar (talán nem csak üzleti megfontolásból). Gondolhatunk itt az együttes tagjaival, legtöbbször az énekessel, Lukács Lászlóval készült interjúkra: „*A szerek egyébként csak azt a szituációt pótolják, amit az embernek magának, pótszerek nélkül is meg kellene tudnia élni... Ez az élmény olyan, mint bekukkantani egy függöny mögé, de senkinek nem az a célja, hogy élete végéig egy függöny mögül kukucskáljon*”¹⁰⁶, vagy gondolhatunk mostanában a példamutató magatartásukra, arra, hogy az együttes tagjai az idő haladtával már nem isznak csak azért mert buli van, és már egyikük sem dohányzik. És persze gondolhatunk a sorok közt olvasva mégiscsak a droghasználatról óvó, illetve annak következményeire figyelmeztető dalszövegekre: „*Mer' hogy az átmulatott kábulatot/ Soha nem a népszerűsége okozta./ Hanem a szer, beszéltem már/ Róla elégszer, remélem, emlékszel.*”¹⁰⁷

„*Mit kéne tenni ezzel a beteges szenvedéllyel!*”¹⁰⁸

A drogot határuk alapján négy csoportba sorolhatjuk. Vannak a stimulánsok vagy gyorsítók, amelyek feldobják a fogyasztót. Ilyen a kokain, a diszkódrogként ismert Extasy, valamint a koffein. Külön csoportba sorolhatók a szorongásoldó, nyugtató hatással rendelkező bódító szerek. Ezek az opiátok, mint például a ragasztó-hígító szerek, heroin, a nyugtatók vagy az alkohol.¹⁰⁹ A harmadik csoportot alkotják a hallucinogének.

¹⁰⁴ Tankcsapda: Hócsés

¹⁰⁵ Tankcsapda: Szenvedj

¹⁰⁶ Oravecz 2002. 13. (Lukács László)

¹⁰⁷ Tankcsapda: Akapulko

¹⁰⁸ Tankcsapda: Mikor a srác

¹⁰⁹ 2000-ben a 20-29 éves korcsoportból összesen 46-an vesztették életüket kábítószerfogyasztás következtében, és ebből 25-en opiát típusú szerek fogyasztása miatt haltak meg. Forrás: Egészségügyi Évkönyv 192-193. o.

Ezek közé sorolhatjuk az LSD-t és számos növényi alkaloidot. A legismertebb talán az ún. „varázsgombákban” található psilocybin. Az utolsó kategóriába tartoznak az egyéb kábítószeresek, mint a marihuána és a hasis. A négy csoport közül azonban csak a bódító szerek (ópiátok) okoznak fizikai függőséget. Ezek közül is leginkább a heroin. A többi szer használata ezzel szemben lelki függőséghez vezethet. Ez alapján az előbbieket kemény, az utóbbiakat könnyű drogoknak nevezzük.¹¹⁰

Világszerte háromféle módon próbálják megakadályozni a kábítószer terjedését. Van, ahol a zéró tolerancia elvét hirdetik (Magyarország, USA), mert úgy gondolják, hogy ami közül választanod kell az a „*Sötétség és a Fény./ De neked tudnod kell./ melyik mennyit ér.*”¹¹¹ Van, ahol a könnyű drogok fogyasztását engedélyezik kimondva (Hollandia, Svájc) vagy kimondatlanul (Belgium, Csehország), és van ahol orvosi célból engedélyezett a marihuána használata (skandináv országok). A null toleranciának megfelelően jelenleg Magyarország büszkélkedhet Európa legszigorúbb drogtörvényével (1998. évi LXXXVII. tv.). A jelek szerint azonban hamarosan enyhítenek a drákói szabályozáson, mely szerint az egyszerű drogfogyasztó akár két év börtönt is kaphat (Btk. 282. §) a ma is hatályban lévő rendelkezések alapján. Sokan azonban elhibázottnak tartják az egyszeri fogyasztóra vonatkozó jelenlegi szabályozást és a hatékonyság érdekében a probléma újragondolását szorgalmazzák a „*Legyen köztünk híd, ne csak az árok*”¹¹² elve alapján. Eszerint lehetőség lenne az alkalmi kábítószerfogyasztó büntetésének felfüggesztésére, ha az vállalja a rehabilitációs programban való részvételt. Természetesen a drogtörvény módosítása korántsem mentes politikai vitáktól.

A probléma tárgyalása megkerülhetetlen. Ahogy azt az Európa Parlament egy 1995-ös dokumentumában elismerte: a eddigi drogpolitikák képtelenek voltak megakadályozni a droggereskedelem virágzását; drogfogyasztás pedig mindig volt, van és lesz. Nincs más választásunk, meg kell tanulnunk ezzel együtt élni és elérni, hogy minél kisebb kárt okozzon. Ennek érdekében képzeljünk el egy olyan drogpolitikát, melynek célja nem az, hogy a tiltott droghasználatot, hanem a drogfogyasztáshoz és a teljes tiltás politikájához kapcsolódó bűnözést és nyomorúságot csökkentse. Mert a kábítószerfogyasztó emberek azt jelzik, hogy az adott társadalomban semmi sem olyan, amilyennek lennie kellene: „*Egy másik világ kapuját döngetem./ Lelépek, itt hagyom ezt végre./ Visszajöhetnek ide, de mi-*

¹¹⁰ www.vitalitas.hu

¹¹¹ Tankcsapda: Négy

¹¹² Tankcsapda: Legyen köztünk híd

nek.¹¹³ Továbbá képzeljünk el egy olyan politikát, mely a tudatlanságon, félelmen és előítéleten alapuló jelenlegi hozzáállástól eltérően a kutatási eredményeken és emberjogi szempontokon nyugszik. Mindez csak akkor válik lehetségessé itthon is, ha hajlandóak leszünk más országok tapasztalataiból tanulni.¹¹⁴ De a magyar droghelyzet leírására egyelőre Orwell szavai a legalkalmasabbak: „A HÁBORÚ: BÉKE. A TUDATLANSÁG: ERŐ”.¹¹⁵

A magyar embereket elsősorban a dezinformáltság jellemzi, többségük a mai napig nem rendelkezik alapos ismeretekkel a különféle kábítószerekről, így nem él bennük reális kép azok tulajdonságairól és veszélyeiről. Ennek következtében a magyar közvélemény egy emberként mond nemet a drogtörvény enyhítésére, bizonyos kábítószerfajták dekriminalizálására vagy legalizálására. Nálunk „A törvényeket farkasok írják.”¹¹⁶ Ezáltal a modern társadalomban a drog elleni háború gyakran a társadalmi béke megteremtésének eszközévé válik. Mert „a kábítószeres elleni háború egyfajta társadalmi altatószerként funkcionál. A nyomor, a szenvedés megmagyarázható a kábítószerfogyasztás okaként és így a fejlett ipari országok valós gyengeségeire, fogyatékoságaira nem fognak rákérdezni. A kábítószerkontroll szükségessége egyfajta integrációs eszmeként működik, amely az állami propaganda- és médiaipar támogatásával közvetíti a társadalmi egyetértést a drogok elleni háború szükségességéről.”¹¹⁷

Természetesen fontos a drogkereslet csökkentésének politikája, de legalább ennyire fontos az ártalomcsökkentő politika, amely a már meglévő károkat igyekszik enyhíteni. Mert a fiatal ugyan „Néha a pálinkától részeg, néha a fűtől kába,| Néha úgy érzi, tisztulnia kéne.”¹¹⁸ Az ártalomcsökkentő politika részét képezi, hogy hozzáférhetővé tesznek steril injekciós tűket, az orvosoknak engedélyezik a methadon, sőt heroin és más drogok felírását azoknak a drogfüggőknek, akik azt egyébként a feketepiacon vásárolnák.¹¹⁹ Biztonságos injekciós helyiségeket biztosítanak, nagyobb koncertek alkalmával megvizsgálják az ott árult Extasy minőségét és enyhítik a marihuána birtoklásáért és kis tételben történő értékesítéséért já-

¹¹³ Tankcsapda: Tetoválj ki

¹¹⁴ Nadelmann 1998. 25.

¹¹⁵ Orwell 2000. 10.

¹¹⁶ Tankcsapda: Rohadt a hely

¹¹⁷ Christe 1998. 14.

¹¹⁸ Tankcsapda: Mikor a srác

¹¹⁹ 1994-ben Svájcban országos kísérlettel igazolták, hogy a receptre felírt morfin, heroin és methadon használói közt a bűncselekmények száma 60%-kal csökkent, az illegális jövedelmek aránya 69%-ról 10%-ra esett vissza, a résztvevők ritkították kapcsolataikat a kábítószeresek világával, 14%-ról 32%-ra nőtt körükben a foglalkoztatottság, és túladagolás miatt nem történt haláleset.

ró büntetést. A szaktárca Magyarországon is tervezi a tűcsere-program fejlesztését: új központok, tűcsere-automaták létrehozását, tűcserebusz üzembe helyezését. A HIV- és hepatitisz fertőződés esetében a tűcsere-program bizonyult a leghatásosabb és a leggazdaságosabb módszernek, hiszen a tűcsere-program kiadásai eltörpülnek a már megfertőződött emberek kezelési költségei mellett.¹²⁰

Emellett a kábítószerfogyasztás különböző kezelési módjai közül a methadonos fenntartó kezelés produkálta a legpozitívabb eredményeket. Olyan szerepet tölt be a methadon, mint a nikotintapasz a dohányosok esetében. A methadonnal csökkenthető a heroin használata és az ehhez kapcsolódó bűnözés, betegség és halálesetek száma. Akár évtizedeken át is fogyasztható, s igaz, hogy szedése függőséget okozhat, de ez inkább emlékeztet egy inzulinfüggő cukorbetegre, mintsem egy volt narkósra. A methadonnal kezelték elláthatják munkájukat és biztonsággal vezethetnek, míg „egy fűtől beállt ember teljesen alkalmatlan arra, hogy kocsit vezessen”.¹²¹ Nálunk a szaktárca azt szeretné elérni, hogy a fogyasztók is részt vehessenek methadonos kezelésben. De jelenleg az országban mindössze három helyen működik kis kapacitású metadonközpont; így nem véletlen, hogy az intravénás opiát-fogyasztóknak mindössze két százaléka vesz részt a programban, miközben tőlünk nyugatabbra ez az arány 40-65% közt mozog.¹²²

A drogok közül a marihuána és a hasis a legkevésbé veszélyes pszichoaktív anyag. Jelenlegi ismereteink szerint az alkalmoszerű marihuána-fogyasztásnak nincsen különösebb következménye, emellett orvosi és pszichés veszélye, a fű hatása alatt elkövetett bűncselekmények valószínűsége is lényegesen kisebb, mint az alkoholnál.¹²³

Hollandiában 1976-ban szigorították a büntetési tételeket a heroin tiltott kereskedelmével kapcsolatban, miközben enyhítették a cannabis elleni harcot. Ma már Nyugat-Európa jelentős részéről elmondható, hogy a cannabis birtoklása, illetve kis adagjainak adásvétele kikerült a büntetendő cselekmények köréből. Az is említésre méltó, hogy „a kender fokozza a szexuális örömet, és élvezetesebb a szeretkezés fűvel, mint anélkül”.¹²⁴ Ezért is

¹²⁰ Nadelmann 1998. 27-32.

¹²¹ Bourroughs 2001. 49.

¹²² www.psychiatry.doc.hu

¹²³ Amíg 1990 és 2001 közt az alkohol hatása alatt elkövetett bűncselekmények száma 34,75%-kal csökkent, addig a kábítószer hatása alatt álló bűnelkövetők száma majdnem tízszeresére nőtt. Igaz, ez így is csak 7%-át teszi ki a 2001-ban alkoholos befolyásoltság alatt elkövetett bűntetteknek. Ráadásul amíg ezek döntő többsége közlekedési (52,3%) valamint közrend, vagyon, személy elleni cselekmény, addig a kábítószer hatása alatt állók bűncselekményeinek 90,8%-a kizárólag a közrend elleni bűntettek kategóriájába tartozik. Forrás: Magyar Statisztikai Évkönyv 2001. 253.

¹²⁴ Bourroughs 2001. 48.

találó az *Egyszerű dal* első versszaka: „*Néha úgy hiányzik a marihuána,/ Mint a hercegnőnek a Don Juan, ha/ Az erkélyről a szemébe néz,/ Vonzza, mint méhet a méz.*”¹²⁷ Természetesen meggondolandó, hogy a marihuánát van-e értelme liberalizálni, mert „*nem biztos, hogy jól tesz neked,/ Ha kiszolgálják az ízlésedet.*”¹²⁸ Látható, milyen következményei vannak Magyarországon az alkoholfogyasztásnak: az alkoholisták száma fél-egymillió közé tehető és a májzsugorodás okozta halálesetek számával világelső vagyunk.¹²⁷ Jelenleg a Btk. módosításának tervezete alapján a jövőben mentesülhetnek a büntetőjogi felelősség alól azok a drogterjesztők, akik csekély mennyiségű kábítószer együttes fogyasztás esetén kínálnak fel, vagy adnak át másnak. Ugyanakkor továbbra is tilos a kábítószer előállítása, forgalmazása, fogyasztása. A módosítás alapját az az elv jelenti, hogy erőteljesebben kell különbséget tenni a keresleti és kínálati oldal között, úgy hogy a terjesztők megítélése legyen szigorúbb, mert nem mindegy, hogy „*Ő Eladni akar, Én meg Venni!*”¹²⁸

A kábítószer-politikának nem érdemes célul kitűzni, hogy az alkalmi drogfogyasztók számát csökkentsék. Prioritást a HIV-vírus megfékezésének, a tücsere- és a methadon-program megvalósításának kell kapnia. Meg kellene vizsgálni az olyan ígéretes felvetéseket, mint a heroin orvosi receptre történő felírása, a cannabis dekriminalizálása, valamint az ártalomcsökkentés elveinek gyakorlati megvalósítása. „*S ahogyan gyűlnek az ezirányú tapasztalatok, úgy válik egyre nyílvárvalóbbá, hogy melyek azok a módszerek, amelyek hatásosak. Egy dolog azonban nem kerülhető meg: a döntéshez politikai bátorság kell.*”¹²⁹

„*Kicsikét be vagyok pipázva/ Lehet, hogy el is vagyok ázva*”¹³⁰

Manapság jó néhány kábulatot okozó anyag használata illegális, habár az első számú drog a társadalomban még mindig az alkohol. Igaz, hogy nagyon nehéz káros hatásuk mértéke szerint rangsorolni a különböző szereket, mint az alkohol, dohány vagy fű. A dohánynal szemben a marihuána szívása sokkal károsabb lehet a rákkeltő anyagokat tekintve. Azonban figyelembe kell venni az elszívott mennyiséget is. Míg egy erős dohányos napi 40-60 szál cigarettát is elszív, addig egy átlagos marihuána fogyasztó

¹²⁵ Tankcsapda: Egyszerű dal

¹²⁶ Ákos: Induljon a banzáj

¹²⁷ Demográfiai Évkönyv 2001. 468.

¹²⁸ Tankcsapda: Akapulko

¹²⁹ Nadelmann 1998. 39.

¹³⁰ Tankcsapda: Kicsikét

beéri két-három szállal is. Ebből adódóan a jogtalan használat az, ami igazán megkülönbözteti őket.¹³¹

Az alkohollal kapcsolatos fő probléma, hogy főleg Kelet-Magyarországon nagy mértékben terjed a tömény ital fogyasztása. Pedig a borral szemben a tömény alkohol nem képezi szerves részét a magyar kulturális normának. Jelenleg Közép-Kelet-Európában, így Magyarországon is jelentősen növekszik a súlyos májkárosodások száma, amely Nyugat-Európában csökken. Ha tehát ragaszkodunk a drogok közti különbségtételhez, azt mondhatjuk: a sört tekinthetjük lágy, a tömény italokat pedig kemény drognak. A kategorizálás azonban így sem tökéletes, mert az alapvető különbséget az jelenti, hogy a kemény drog fizikai függőséget vált ki, az enyhébb drog nem. Ebből a szempontból viszont minden alkohol kemény drognak tekinthető, míg a marihuána nem.¹³²

Ha megnézzük a Diákszigeten¹³³ végzett kutatások eredményeit, azt láthatjuk, hogy a szigetlakók körében meglehetősen magas a drog kipróbálásának aránya (2000-ben 60,9 %, 2002-ben 57,7 %). De fontos megjegyezni, hogy a drog kipróbálása, illetve fogyasztása leginkább a marihuánára vonatkozik. 2002-ben a fiatalok mindössze 2,6 %-a mondta, hogy még soha nem próbálta, és 59,2 %-uk válaszolta, hogy alkalmanként él vele. Ezzel szemben a többi drogfajtánál (LSD, Speed, Extasy) a fiatalok átlagosan 85 %-a jelölte meg a „soha nem próbálta” válaszlehetőséget. Ha a dohányzás gyakoriságát nézzük, 2000 és 2002 közt nem beszélhetünk lényeges változásról: a fiatalok több mint fele minimum egy doboz cigit fogyaszt el hetente. Az alkoholra vonatkozó adatok pedig azt mutatják, hogy a 18-30 év közötti korosztály esetében is súlyos probléma az alkoholfogyasztás. 2000-ben a szigetlakók 69,4 %-a, 2001-ben már 71,4 %-a mondta, hogy legalább hetente egyszer fogyaszt alkoholt. Nem véletlen, hogy a Tankcsapda szövegekben is ez a leggyakrabban előforduló legális drog: ezért jó lenne „*Valaki, ha megmutatná, hol a határ.*”¹³⁴

¹³¹ Nyilas 2002. 10. (Dr. Rappant György pszichiáter szakorvos)

¹³² Nyilas 2002. 10.

¹³³ A Szigeten a dohányzás, az alkohol és a drog kipróbálása gyakoribb, mint a középiskolások körében, de kisebb a rendszeres fogyasztók száma. Forrás: Oktatókutatató Intézet Sziget Fesztivál 2000-2002

¹³⁴ Tankcsapda: Mikor a srác

Az 1995 és '99-es ESDAP (European School Survey Project on Alcohol and other Drugs) vizsgálatok adatainak az összehasonlítása arra utal, hogy az alkoholfogyasztás emelkedő tendenciát mutat a középiskolások körében:

	Fiú		Lány		Összesen	
	1995	1999	1995	1999	1995	1999
Alkoholfogyasztás:						
Életprevalencia	91,5	92,7	91,4	94,1	91,4	93,3
Havi prevalencia	55,7	62,0	45,5	54,5	50,4	58,5
Lerészegedés:						
Életprevalencia	60,8	69,6	46,3	52,9	53,3	61,6
Havi prevalencia	28,9	34,6	14,8	19,5	21,6	27,5

2. táblázat Az alkoholfogyasztás tendenciája a középiskolások körében

Összességében megállapítható, hogy az alkoholfogyasztás elterjedtsége folyamatosan nőtt a fiatalok körében. Ez a növekedés különösen a lányok esetében volt erőteljes, és leginkább az évtized második felére esett. Emellett időközben az alkohol fogyasztásának növekedésével párhuzamosan megváltozott annak összetétele is.¹³⁵ Míg 1992-ben a sör volt a leggyakrabban, a tömény ital pedig a legritkábban fogyasztott italfajta, addig 1995-ben és 1999-ben a fiatalok már egyértelműen a tömény szesz fogyasztását preferálták. Pedig senki sem akarja, hogy ő legyen az, „*Akit a kalapácsos... este először vág fejbe.*”¹³⁶ Borivó nemzetből sör- és égetett szeszital fogyasztókká váltunk. Pedig már Erbé Kapitány is megmondta: „*Hogy nem szabad berúgni, mert azt a számár is tud, hanem inni kell. Egészen addig, amíg az ember nem jut el a számára legkellemesebb pontig. Utána aztán figyelni kell magunkat, hogy megtarthassuk az egyensúlyt. A józanság és a jóérzés között.*”¹³⁷ A Kapitányt mégis az ital vitte el. Pedig már II. Ramszesz fáraó létrehozta az első alkoholelleses társaságot, és törvényt hozott a részegkedők megbüntetésére. Magyarországon jelenleg nincs olyan hatályos jogszabály, mely bármely módon korlátozná a fiatalkorúak alkoholfogyasztását. Ez nem csak azért szokatlan, mert a legtöbb fejlett országban létezik valamilyen korhatár, mind a fogyasztást, mind az árusítást illetően, hanem azért is, mert a sokkal kevésbé elterjedt illegális drogfogyasztásra

¹³⁵ Elekes 2000. 152-170.

¹³⁶ Tankcsapda: Ki csinál rendet

¹³⁷ Ómolnár 1986. 108.

igen szigorú jogszabályok vonatkoznak. Lényegi változás az alkoholos italok reklámozásának engedélyezése is (1997.LVIII.tv). A potenciális vagy már tüneteket mutató alkoholbetegek folyamatosan ki vannak téve az alkoholt hirdető reklám ingereinek, miközben az ifjúság alkoholfogyasztása évről évre nő, és miközben a szülők alkoholproblémái miatt veszélyeztetett gyerekek száma is folyamatosan emelkedik. Az alkoholos italok fogyasztásának, árusításának jogi szabályozásánál azonban sokkal jelentősebb hatása van az italok árának.¹³⁸ A múlt században az alkoholfogyasztást több helyen prohibícióval igyekeztek csökkenteni. (USA 1919-1933, Finnország 1919-32). A szigorú szabályozás – a drog esetéhez hasonlóan – nem járt sikerrel, viszont elterjedt az alkohol forgalmazásával összefüggő bűnözés. A II. világháború után kialakult az alkoholizmus betegség koncepciója, és a cél a kulturált ivási szokások elterjesztése volt. Ennek ellenére az alkoholisták száma és a fogyasztással kapcsolatos problémák (balesetek, megbetegedések) gyakorisága állandóan nőtt. A „*Long-nominális elosztás*” törvénye¹³⁹ szerint az alkoholisták száma az egy főre jutó átlagos fogyasztás négyzetével arányosan nő. Ebből következik, hogy az alkoholisták száma az egy főre jutó átlagos fogyasztás mérséklésével csökkenthető. Andorka Rudolf 1986-ban egy tanulmányában bizonyította a tömény ital fogyasztása és a kereset közti összefüggést.¹⁴⁰ Ez tankcsapdás megfogalmazásban úgy hangzik, hogy „*Innék még, ha lenne pénzem*”.¹⁴¹ Azaz „*elsősorban az égetett szeszesitalok árának emelésétől...lehet lényeges eredményt várni, mert ezek fogyasztása nőtt meg...problemátikus arányúvá, ezek váltak leginkább olcsóvá relatív értelemben...ezeknek a fogyasztása reagál a legérzékenyebben az áremelkedésre...sejthetően fogyasztásuk csökkenése esetén a kereslet nem tolódik át automatikusan más szeszes italokra és az illegális pálinkafőzésre.*”¹⁴² De az áremelés mindössze egyik része az alkoholizmus elleni küzdelemnek. Az ivással kapcsolatos kulturális szokások, a gyógyítás kiterjesztése legalább ilyen fontos részét képezi egy komplex programnak.

Kétségtelen, hogy a drogprobléma tudatosodásának köszönhetően a keresletcsökkentésre irányuló programok száma szaporodóban van, de iskolavizsgálatok kimutatták, hogy a fiatalok csak az illegális drogok veszélyeit ismerik és helytelenítik, de a mértéktelen alkoholfogyasztást a mai napig nem utasítják el. Ez valószínűleg annak tudható be, hogy a fiatalok inkább társítanak az alkoholfogyasztáshoz pozitív, mint negatív követke-

¹³⁸ Elekes 2000. 152-170.

¹³⁹ Egy adott országban elfogyasztott összes szeszesital mennyisége egyformán oszlik meg a viszonylag kevesebbet, az átlagos és a nagy mennyiséget fogyasztók között.

¹⁴⁰ Andorka 1986. 1-7.

¹⁴¹ Tankcsapda: Fekszem a földön

¹⁴² Andorka 1986. 6-7.

ményeket. A fiatalok közül legtöbbször az alkohol jónak tartott hatásai közül a „*nagyon jól szórakoznék, feloldódnék*” választ említették, míg a negatívumoknál az „*ártanak vele az egészségemnek*” választ jelölték meg.¹⁴³ De szintén helyezést ért el a negatívumok között, hogy „*Itt van a másnap a gyomromban, / A sarkatonak árkokat ásnak, / A fejemben az érből a vér meg / Iszonyúan lüktet, / A testem büntet. / Pazarol a világ, / Én meg segíték neki.*”¹⁴⁴

Annak ellenére, hogy a mértékletes alkoholfogyasztás formája fiúkra és lányokra, vidékiekre és fővárosiakra, gimnazistákra és szakközépiskolásokra egyaránt jellemző, a fiatalok nincsenek tisztában annak negatív következményeivel. Igaz, a nagyívás és a lerészegedés a hátrányosabb társadalmi rétegeknél gyakoribb, s ennek következményeként az átlagosnál gyakrabban fordulnak elő anómiára vagy depresszióra utaló tünetek. De a következményekre sokszor nem kell ilyen hosszú ideig várni. A 15-24 éves korosztálynál vezető halálok a közlekedési baleset.¹⁴⁵ 2001-ben 208 fiatal veszítette életét motoros járművel történt ütközésben. A számok lassú csökkenése ellenére „*Azt mutatja a statisztika! Hogy nincs esélyed*”.¹⁴⁶ A balesetek speciális fajtája az ún. diszkóbaleset. Ilyen kifejezést ugyan sem a statisztika, sem a büntetőjog nem ismer, mégis mindenki tudja miről van szó. Ezek a balesetek este tíz és hajnali három óra közt történnek, mikor a „*A véredben a jó sok fügebor / A gondjaid már nem érnek el*”.¹⁴⁷ De az alkohol mellett életveszélyes lehet az indokolatlan kockázatvállalás, vezetői rutin hiánya, gyorsjárat – „*Az országúton padlógázzal*”¹⁴⁸ – és a virtuskodás. Minderre persze az ital és a drog hatása is ösztönöz. A fiatalok hétvégén jutnak autóhoz, sokszor 120-140 lóerős, szédítő sebességre képes gépekhez. Úgy érzik, ők az aszfalt és a sebesség urai, s nem gondolnak arra, hogy „*Téged most éppen megöl ez az Ez a divat / A disz-kó-ból hazafelé*”.¹⁴⁹

A diszkóban természetesen az idegrendszeret felfeszítő fény- és hangeffektek, az érzelmi túlfűtöttség. Ezt fokozza az esetleges drog- vagy alkoholfogyasztás illetve, ha „*Közben az autómagnóból meg valami jó banda énekel.*”¹⁵⁰ Ilyenkor a fiatalok kiszakadnak az idő folytonosságából, kívül kerülnek az időn, extázisban vannak. Ebben az állapotban mit sem tudnak a korukról, gondjaikról; ezért nem is félnek. Mert „*a félelem forrása a jövőben van, s aki megszabadul a jövőtől, annak nincs féltővalója.*”¹⁵¹

¹⁴³ Elekes 2000. 152-170.

¹⁴⁴ Tankcsapda: Pazarol a világ

¹⁴⁵ Demográfiai Évkönyv 2001. 222-251.

¹⁴⁶ Sziámi: Diszkóbaleset

¹⁴⁷ Sziámi: Diszkóbaleset

¹⁴⁸ Tankcsapda: Napra nap

¹⁴⁹ Sziámi: Diszkóbaleset

¹⁵⁰ Tankcsapda: Fiúk ölébe lányok

¹⁵¹ Kundera 1996. 5.

„Gitárommal a kezemben egy szakadékba nézek,/ Kapszokodó a húrokba, mert lezuhanni félek,/ Hisz' hív a mélység egyre jobban, ha magam lennék, elbuknék,/ De míg a hat húr kitart, addig én is bírom még...”¹⁵²

Honnan is tudhatnánk, mit gondol az a fiatal, aki 120-szal száguld el a halálos baleseteket jelző keresztek mellett? Miért nem lassít? Tényleg „nincs jövő”? Vagy az életünk ennyire egyhangú? Lélektani kísérletek igazolták, hogy a teljes feszültség- és félelemmentesség bénító hatással van ránk. E nézet szerint szükségünk van bizonyos félelemmennyiségre, mert az valamiképpen mobilizál bennünket. „Az élet értelme, hogy szórakoztasson minket; és ha ehhez lusta, akkor nincs más hátra, mint hogy megbíztassuk egy kicsit.”¹⁵³ Talán ennek köszönhető az extrém sportok gyors térhódítása is. Igaz, ez nem orosz rulett. Az extrém sportok elsősorban a gravitációról, a zsenialitásról és a technológiáról szólnak. De vajon mi az oka annak, hogy egyre kevesebb feszített rendeznek bungee jumping nélkül? Lehet, hogy „nem a zuhanás, hanem az érkezés a fontos”?¹⁵⁴ Vagy a modern kor emberének ez „a tomboló erő/ A hangtalan zenel/ Csontokat töröl/ Kábítószerre”?¹⁵⁵ Mert ez is csak egy drog. Az eszköz ugyan különböző, de a cél egy: vágyakozás egy olyan lehetőségre, mely ettől a világtól legalább lélekben távol visz. Az extrém sportok és a drogok egyaránt függőséget okozhatnak, költségesek és veszélyesek. De lényeges különbség, hogy az előbbinél mindig van egy mentőernyő vagy mentőmellény, ami az utolsó pillanatban visszaránt a életbe. Mert „senki sem azért ejtőernyőzik, mert keresi a halált; ha így lenne, mindenki ernyő nélkül ugrana”.¹⁵⁶ De a mindennapi életben is szükség van erre a mentőernyőre, gitárhúrra, arra a valamire vagy inkább valakire, ami miatt úgy érezzük, ez a világ megéri, hogy küzdjünk érte. „Azelőtt ott volt a vallás meg a többi értelmetlenség”¹⁵⁷, most meg mindenki úgy érzi, szüksége van valakire, akinek – ha nincs ott – megérzi hiányát, akiben megbízhat, akinek mindent őszintén bevallhat, mert különben magányossá lesz. Mert „Se a nappal se az éj nincs semmilyen szenvedély/ Ami nálad jobban kell és ez soha nem múlik el”.¹⁵⁸

A Tankcsapda-szövegek alapján azt mondhatjuk, az együttes felépített egy sajátosan zárt, rideg és erőszakos világot, ahol az ember célja nem lehet más, minthogy keressen magának egy sarkot, ahol kellemesen érzi magát. A humanisztikus értékek hiányát a *Carpe Diem* életfilozófiájával próbálják kipótolni. A hedonisztikus életszemlélet lényege „A pohárba pi-

¹⁵² Ákos: Tanulékony szörnyeteg

¹⁵³ Kundera 2001. 5.

¹⁵⁴ Vincent Cassel In: Gyűlölet. Rendezte: Matthieu Kassowitz, 1994.

¹⁵⁵ Tankcsapda: Szabadon

¹⁵⁶ Oravecz 2002. 13. (Lukács László)

¹⁵⁷ Hemingway 1964. 86.

¹⁵⁸ Tankcsapda: Föld és ég

át, az ágyba nőt, / Falakat döngető hangerőt”.¹⁵⁹ Már ez a két sor is jelzi, hogy a Tankcsapda-szövegekben a nők leginkább a testiséget, a szexualitást szimbolizálják. A legtöbb dalszövegben a nő nem több, mint pusztá használati darab, egy pénzre váltható tárgy, birtoklandó eszköz. Erre utalnak a „megszerzem”, „elveszem a nődet”, „enyém vagy” kifejezések is. Sokszor nem is látják a nőt a nőben – „Nyitom az ajtót, belép egy jó kis luk.”¹⁶⁰ –, mert úgy tekintik a szexuális aktust, mintha egy pohár bort hajtának fel. A nőkre legtöbbször használt kifejezés, a baby kedvesebb ugyan, de nem győzi le a két nem közti szakadékot. A testi-lelki kapcsolatból csak a testi marad. Annak pedig még az egymás közti szóbeli kommunikáció sem feltétele: „Lehet, baby, hogy a nyelvemet nem érted. / De a nyelvemmel majd megmutatom neked, / Hogy beszélgetni másképp is lehet.”¹⁶¹ Ezeknek az elszemélytelenedett kapcsolatoknak egyetlen funkciójuk van: a fizikai szükséglet kielégítése. És ebben sokszor ki is merül mindkét fél igénye: „Te nem akarsz többet, csak egy pár lökést, / De ha itt maradsz, beléd rakom a kést”.¹⁶² A nőkre használt kifejezések többsége (lásd korábban) eleve megfosztja hordozójukat minden egyedi jellemvonástól, mert nem egy lányra, nem egy személyiségre vonatkoznak, hanem „mindegy melyik, holnap úgy is lecserélem” alapon csak egyre a sok közül: „Valami nő lefekszik melléd, / Megszokásból fogod a mellét, / Az arcán három ujjnyi festék, / Mindig ugyanúgy telnek az esték”.¹⁶³

Természetesen a kapcsolatok ilyen irányú alakulásáért a gyengébbik nem is okolható, mert nem csak a férfiak hódolnak a promiszkuitásnak. „Buta tyúkod a pasikkal, ma az egyikkel megy el holnap a másikkal! Tényleg annyira hülye hiába jó az eleje, hogy mire a végére érsz! Rájössz, hogy semennyi ész nem szorult bele”.¹⁶⁴ Az 1960-as években végbement szexuális forradalom következménye a testiség előtérbe kerülése, a kapcsolatok számának nagyarányú növekedése, valamint a nemi életben való szabadosság. De hogyan tört meg minden tabu? Miért mutatható meg minden, ami tegnap még takargatnivaló volt? Ma a csajoknak „Mindenük kint van a szégyen! Lehullott rólu(k) (már) régen”.¹⁶⁵ Leomlottak a gátak a társadalmak elvilágiasodásával, az emberi közösségek szétzilálódásával és a fogyasztói civilizáció megerősödésével.¹⁶⁶ Ennek köszönhető, hogy a párkapcsolatok egy részénél is „az a lé-

¹⁵⁹ Tankcsapda: Tedd meg a kedvemért

¹⁶⁰ Tankcsapda: Szenvedj

¹⁶¹ Tankcsapda: Tedd meg a kedvemért

¹⁶² Tankcsapda: Fordulj fel

¹⁶³ Tankcsapda: Napra nap

¹⁶⁴ Tankcsapda: Akinék látsz (Nyomtalanul nem múlok el)

¹⁶⁵ Tankcsapda: Üdvözlő a pokol (Vigyázz magadra jól)

¹⁶⁶ Hankiss 2002. 235-240.

nyeg, hogy/ Legyen elég pénzed”¹⁶⁷ Mindezek ellenére nem csak ezek a „*mondd a számat, ha kell, máskor is hfejam*”¹⁶⁸-típusú kapcsolatok léteznek a Tankcsapda hedonisztikus világában. Hiszen a magánynak nem az az ellentétpárja, hogy nem vagy egyedül, hanem a meghitt közelség.

A zenekar szerelmes dalai már sokkal nyugodtabb hangvételűek, komolyabb hangzásúak. Ezekben a dalokban a pénz, hatalom elveszti értékét. De a legismertebb és talán legszebb szerelmes vallomás, a *Lopott könyvek* sem mentes az agresszivitástól. Az itt megjelenő erőszak azonban nem tiszta nyers erőszak, hanem az együtthalálshoz szükséges rituálé része. „*Lopok neked egy könyvet,/ A lapjait teleírom,/ A képeket kitépem,/ Rajta lesznek a síron,/ Amit kettőnknek áson,/ Úgy, hogy ne lássák mások,/ Mikor a szemembe nézek,/ Szűrok, aztán magammal végzek./ Tudom, hogy hagynád,/ Én addig szeretnék,/ Amíg látnám, hogy van még benned élet*”¹⁷¹ Ezek a sorok, a sírig tartó szerelem, de a hedonisztikus életmód is felidézheti bennünk Janis Joplin jelszavát: „*Live fast, love hard, die young*”. S ennél már csak a szerelmesek halála lehet romantikusabb. Mert a nők lealacsonyítása az értéktelenséget, az élethez való nemkötdést jelképezi. De a szerelem egy egész világnézet alapjait cáfolhatja meg.

„*Ha előrelátó csecsemő lettél volna,/ Felkötöd magad a köldökszinórodra./ De te megszülettél,/ És nem vagy se hülye, se vak,/ Ha már itt vagy,/ ne hagyd, hogy leállítsanak!*”¹⁷⁰

„*Élj gyorsan, szeress nagyon és halj meg fiatalon!*” Ma Magyarországon az öngyilkosság – a közlekedési baleset után – a második leggyakoribb halálok a 15-24 éves fiatalok között.¹⁷¹ De ahogy azt minden viadukton történt diáköngyilkosság után megjegyzik: „*nem a híd beteg, hanem az emberek*”.¹⁷² Az életben előforduló „*gyáva nyúl*”¹⁷³ játék lényege az, hogy dönteni kell. S bár a végső döntés egyszeri, azt egy hosszabb-rövidebb előjáték előzi meg, és a játékosok döntése erősen attól függ, hogy ebből az előjátékból milyen következtetéseket vontak le. Mert az öngyilkosság – akár a májzsugorodás – olyan halálok, melynek hosszú előtörténete van, ezért a mélyebben fekvő okokat az azt megelőző időszakban kell keresni.

¹⁶⁷ Tankcsapda: Üdvözl a pokol (Vigyázz magadra jól)

¹⁶⁸ Tankcsapda: A R&R rugója

¹⁶⁹ Tankcsapda: Lopott könyvek

¹⁷⁰ Sziámi: Ha előrelátó csecsemő lettél volna...

¹⁷¹ Demográfiai Évkönyv 2001. 222-251.

¹⁷² Horváth 1997. 6.

¹⁷³ Az 1955-ben készült Lázadás ok nélkül című filmben a Los Angeles-i tinédzserek lopott autókkal, nagy sebességgel száguldoztak egymás felé. Aki kitért, azt a banda gyáva nyúlnak csúfolta és megvetette.

Nehéz választ találni arra a kérdésre, hogy létezik-e fiatalkori válság, vagy csak az egyén életében előforduló válságokról beszélhetünk. „Az ifjúkor nem feltétlenül a lázadás és feszültség időszaka, ha csak az ifjú nem él olyan társadalmi környezetben, amely állandó kényszerhelyzeteket és kielégíhetetlenségeket teremt, tehát olyasmit, ami megsavarja, s amire nem talál orvoslást.”¹⁷⁴ Azaz, ha van krízis, akkor az a társadalmi környezettel szorosan összefügg. A konfliktus általában abból adódik, hogy a fiatal szembekerül a társadalommal, a felnőttek által előírt szabályokkal, és a számára nem túl vonzó értékekkel. A legtöbb öngyilkosságot megkísérló gyermek úgy érzi, nem talál megértésre, a családjában nem kap elég szeretet, és igaz, hogy „Nem lenni nem jó, / De nem jobb lenni sem”.¹⁷⁵ Az öngyilkossági kísérlet minden bizonnyal nagyfokú izoláltság kifejeződése. Az izoláltsággal együtt járó magány és depresszió a gondolkodás és érzelmvilág nagymértékű beszűkülését válthatja ki. A félelem egyik arca, amikor a tudatunkból ránk törő, okatlan és megfoghatatlan, de számunkra valóságosnak tűnő fenyegetettségben kell élnünk. A másik, amikor a valóságtól rettegünk. Az előbbi belülről, az utóbbi kívülről tör ránk, de mindkettő korunk legtöbb betegségének gyökere. A pszichoanalitikus elméletek a személyiség fejlődésében keresik a deviáns viselkedés, leginkább a mentális betegségek, s azok közül is elsősorban a neurózis okát.¹⁷⁶

A neurózis társadalmi méretű teher, amely a viselkedés zavarából, annak feszültségéből ered. De oka lehet a bőség zavara is. Az egyén előtt korlátlan lehetőségek bontakoztak ki, de ezek közül választani kell, de „Választ hiába vár, döntenie kéne már”.¹⁷⁷ A neurózis a személyiségnek olyan zavara, amely a lelki fejlődés megakadásából ered, s mely a személyiség alkalmazkodását a környezethez és önmagához egyaránt megnehezíti, így abból állandó feszültségek támadnak. Azt is mondhatnánk „korunk egyik alkalmazkodási formája”.¹⁷⁸ A probléma gyógyszerekkel kezelhető, de akin még tünetileg sem lehet segíteni, annál a neurózis krízisszerűvé fokozódhat és depresszióba mehet át. Ennél is veszélyesebb a krónikus depresszió, mert ebben az állapotban általában megkérdőjeleződik az emberi lét értelme: „Aki nem vak látja mi a lényeg! Annak tiszta a kép! Kötélén táncol az élet! Alatta tátongó szakadék”.¹⁷⁹ De nem szabad elfelejtenünk, hogy ezek a megnyilatkozások nem a halálvágyat, hanem a másképpen való létezés lehetetlenségét tartalmazzák. A lázadás a perspektíva nélküli, kiüresült, cél nélküli világ és annak determinizmusa ellen szól; illetve az ellen a szimbolikus rend ellen, amely őket élni kényszeríti.¹⁸⁰

¹⁷⁴ Bauer Nándorné 1999. 5.

¹⁷⁵ Sziámi: Ha előrelátó csecsemő lettél volna...

¹⁷⁶ Gyökössy Endre: A félelem 1. In: www.gondolkodom.hu

¹⁷⁷ Tankcsapda: Mikor a srác

¹⁷⁸ Jusz - Zeley 1986. 65.

¹⁷⁹ Tankcsapda: Aki nem vak (Látja mi a lényeg)

¹⁸⁰ Jusz - Zeley 1986. 63-87.

„Valami szomorú dallam hangjai halkan/ Kísértenek éjszakákon át./ Velem vannak és együtt/ Dúdolgatjuk a halál dalát.”¹⁸¹ Az emberek többsége hosszú vívódás után jut el az öngyilkossági kísérlethez, vagyis hosszú ideig küzd a halálra vágyás ellen. Mert ez a halál nem jogos büntetés, hanem mártírhálál, hiszen az egyén áldozat. Legtöbbször az emberi társadalom áldozata. De mert a rendszer nem érzékeli egy-két ember hiányát, s az nem okozhat mélyreható változásokat a társadalom működésében, ezért az egyén halála hiábavaló. Talán többek közt ennek tudható be, hogy a Tankcsapda-szövegekben öngyilkosságra utaló sorokat meglehetősen ritkán, de apokaliptikus töltetű szövegeket annál gyakrabban találhatunk: „Nagyon mély szakadékba estem/ Többé nem menekülök/ A halálom napján világháborús/ bombázó gépek/ Pilóták jönnek és csillaghajók/ a keleti égen!”¹⁸² Az apokalipszis háttérében legtöbbször az elnyomás valamely formája alatt szenvedő tömegek állnak, melyek a közvetlenül elérhető kiút hiányában fordulnak a jövő felé, amikor majd kozmikus erők sújtanak le a földre, s elpusztítanak minden rosszat. Ebben az értelemben azt mondhatjuk „minden apokalipszis erős utópisztikus töltetet hordoz és a jövőbe vetett hatalmas reményt, ugyanakkor a jelennel szembeni csüggedt lemondást fejezi ki”.¹⁸³ Persze a kényelmes beleegyezés és a világvége várása helyett sor kerülhetne az emberek közti összefogásra, ha legalább felsejlenének előttünk a végcél lényegi értékei, ha azt éreznénk, nem vagyunk egyedül, és ha léteznének olyan orientációs pontok, melyek megmutatnák, hogyan építhetnénk fel a régi romjain egy nekünk tetsző új világot. Az ehhez szükséges első lépés megtételét az jelentené, ha az emberek felül tudnának emelkedni a mindennapi gondjaikon és bizakodva, erős hittel, várakozással telve fordulnának a jövő felé. De „Ex a felszabadult ország/ Ahol élünk/ Annyira depressziós/A jövője/ Annyira bizonytalan/ Hogy lesütött szemmel/ Jár itt a jó! Ameddig engedik még”.¹⁸⁴

Napjainkban egyre inkább elfogadottá vált az a lélektani antropológiai kép, mely szerint az ember önmaga kormányosa, minden gondjával szemben neki kell megtalálnia a megoldást. Ezért nem élhet öntudatlanul; meg kell ismernie önmagát, fel kell ismernie, hogy őt belül többféle készítetés irányítja, hogy „a lélekben »többpártrendszer« van, amiben nagyon kemény parlamenti harckok, nagy lobbik és nagy államcsínyek folynak, és időnként újra kell termelni az egyensúlyt (...) a neurózis megjelenése tulajdonképpen egzisztenciális alkalom arra, hogy többet és mélyebbet lásson magából, illetve, hogy

¹⁸¹ Tankcsapda: Egyszerű dal

¹⁸² Tankcsapda: Nem lesz jobb

¹⁸³ Eco 2000. 17.

¹⁸⁴ Sziámi: Ennyi

hermeneutikus kulcsot vagy vezérfonalat kapjon, hogy hol is van a baj vele, és merre is kell haladnia”.¹⁸⁵ Mert a lelki erő nem egyenletesen fejlődik, hanem krízisekben. A görög krízis szó jelentése, hogy kényszerűen be kell következnie valamilyen változásnak, tehát vagy jobbra, vagy rosszabbra, de fordul valakinek a sorsa, mert „*Valaminek mindig történnie kell*”.¹⁸⁶ A legtöbb ember egy-egy komoly krízis után érettebb, teherbíróbb lesz. Azaz minden megoldott, túlhaladott neurózis a személyiség magasabb szintű integrációs állapotát eredményezi. Ezért a krízis a fejlődés motorja lehet. Tulajdonképpen ezt kínálja a modern társadalom, hogy a sokféle feszültség, változás és megghiúsulás miatt az ember egy olyan lelki fejlődésen meher át, melyre még egyetlen kor nemzedéke sem kényszerült.¹⁸⁷

Korábban léteztek olyan általánosan elfogadott normák és értékek, melyek megmutatták, hol van az ember biztonságos odúja a világban. De ahol ma élünk „*ex dzsungel, ex börtön*”.¹⁸⁸ Ma minden ország a civilizáció individuális értékeiért küzd, s ez összefonódott a teljesítményelvvel, mely a közvetlen emberi kapcsolatokat is befolyásolja. Ebben a dzsungelben egyre nehezebb a humanisztikus értékek megeléje az anyagi és fogyasztói értékekkel szemben. Túl nagy a versengés és túl sok az élet-halál küzdelem. Túl nagy a kudarc, ha valaki lemarad, mert nem ismeri azt az erőt, amit a társadalom vagy egy jól funkcionáló közösség tud adni a bajban. Pedig abban a társadalomban, ahol az igazán fontos emberi értékek ismeretlenek „*A civilizáció Babilon tornya! Épül aztán összedől végül*”.¹⁸⁹

ÖSSZEGZÉS, ILLETVE TOVÁBBGONDOLÁS

*„Álmodtam egy világot/ magamnak, itt állok a kapui/ előtt, adj erőt, hogy/ be tudjak lépni, van hitem a/ magas falak előtt”*¹⁹⁰

A Tankcsapda-dalok kategóriákba való besorolása már önmagában is előrevetítette a fiatalokat érintő problémákat – ellenséges beállítottság, deviáns viselkedés, depresszió – melyek megjelenése sokszor a humanisztikus értékek, életcélok hiányára, a családi kapcsolatok meggyengülésére, a világhoz való nemköthódésre vezethetők vissza. Ezek következ-

¹⁸⁵ Juszt - Zeley 1986. 70-71. (Buda Béla)

¹⁸⁶ Tankcsapda: Akinek látsz (Nyomtalanul nem múlok el)

¹⁸⁷ Juszt - Zeley 1986. 63-87.

¹⁸⁸ Tankcsapda: A legjobb méreg

¹⁸⁹ Tankcsapda: Akinek látsz (Nyomtalanul nem múlok el)

¹⁹⁰ Edda: Álmodtam egy világot

tében a fiatal nem képes integrálódni a környezetébe, illetve nem tudja kialakítani a megfelelő konfliktusmegoldási stratégiákat, ezáltal önrontó körök indulhatnak meg. Erre példa a kábítószer- vagy alkoholfogyasztás is. Az ezekkel kapcsolatos legfontosabb következtetés, hogy Magyarországon aránytalanul sok energiát fordítanak a kábítószer elleni harcra, miközben hazánkban az elsődleges drog még mindig az alkohol. De a különféle droghasználatra, a depresszív világkép kialakítására az is okot adhat, hogy a társadalmi egyenlőtlenségek ollója a rendszerváltást követően jelentősen szétnyílt, és egyelőre rosszul működnek azok a mechanizmusok, melyek csökkenthetnék az alulról indulók esélyeit, illetve a társadalomból hiányoznak azok az elemek – család, kis közösségek – melyek életcélokat, időtálló értékeket és kötődési pontokat nyújthatnának a fiatalok számára.

Az, hogy a Tankcsapda-szövegek tartalmuk alapján párhuzamba állíthatók különféle szociológiai elméletekkel, illetve összefüggésbe hozhatók a társadalom jelentős részét érintő (pl. alkoholfogyasztás, depresszió) vagy foglalkoztató és állásfoglalásra késztető problémákkal (pl. drogkérdés), egyértelműen arra utal, hogy érdemes megvizsgálni a fiatalok által hallgatott együttesek szövegeit, mert ezáltal megismerhetjük és megérthetjük gondolkodásmódjukat. Ezek alapján pedig látnunk kell, hogy a legnagyobb gondot nem a deviáns viselkedés különböző formái jelentik, hanem ami azokat kiváltja. Ezért csak ennek a ténynek a felismerése után van értelme elgondolkodni a megoldásokon, mert lehet hogy a tünetek különbözőek, de mégis szorosan összefüggnek, mert a kiváltó ok sokszor ugyanaz lehet.

*„Egy előrelátó szociológus figyelmeztethetett volna rá harminc éve, hogy a jóléti fejlődés, mely azzal párosul, hogy a fiatalok később lépnek be a munka világába, ifjúkori talajvesztéshez vezethet (lásd: kábítószerfogyasztás vagy kódrobálás az autópályahidakról), és ennyiben sugallhatta volna, hogyan kell elejét venni a dolognak.”*¹⁹¹ Mert lehet emelni az alkoholos italok árát, lehet törvényt hozni, mely megtiltja a 16 vagy 18 éven aluliak kiszolgáltatását. S mindez érthető is lenne, mert leginkább a középiskolás diákok érdeklődése fordul az alkohol felé, s azután könnyen kialakulhat bennünk az a feltételes reflex, mely szerint bulizni csak illumináltan lehet. Lehet éjszakai buszjáratokat indítani a diszkóbalesetek számának csökkentése érdekében és lehet próbálkozni az ifjúság mértéktartásra való nevelésével. De a fiatalok többek közt attól fiatalok, hogy erre többségük képtelen. Még jó, hogy a fiatalság egy múló hiba.

¹⁹¹ Eco 2001. 216.

Lehet mérsékelni a kábítószer okozta károkat. Idő és tájékoztatás kérdése, hogy itthon is elfogadottá váljon a methadonos kezelés, a tűcsere-automaták látványa és egyéb ártalomcsökkentő politika bevezetése, illetve hogy megváltozzon a lakosság hozzáállása a drogkérdéshez. Mert vajon károsabb-e a marihuána legalizálása, mint a csattanó maszlag fogyasztása?¹⁹² Ahogy az Európa Bizottság is leszögezte: kábítószerfogyasztás mindig volt, van és lesz, hiszen minden olyan élmény csábító, amelyet még nem éltünk meg.

De nem szabad elfelejtenünk, hogy a drog, az alkohol, a hedonisztikus életmód, a felesleges kockázatvállalás, az önpusztító magatartás mind tünet, ezért ezek gyógyszeres kezelése is csak tüneti kezelés. A problémát a gyökerénél kell elfojtani azáltal, hogy a fiatalok sikeresen integrálódhassanak a társadalomba. Mert „*minden fiatal lélek zseniális, mindre a tudatlanság szilárd harangja borul, minden fiatalban ez a dacos öntudat a legszebb, amellet az az érzés, hogy nincs egyedül, hogy a többiek is mellette állnak, hogy tagja az emberi társadalomnak. De nem akármelyiknek, hanem annak, amelyik egy jobb világért küzd, még olyan áron is, ha világunkban az ifjú az egyetlen, aki a gyönyörű gondolat lényegét és formáját vigyázza.*”¹⁹³ Az egész biztos, hogy a társadalom működése elképzelhetetlen a közös normák és az egyetemesen elfogadott, mögöttük álló értékek hiányában. Mert ha nincsenek megtartó keretek, melyek az embert aggodalmában, sorskérdéseiben segítik és továbbviszik, akkor ez belső, morális bizonytalansághoz vezet.

A Tankcsapda-szövegek alapján azt mondhatjuk, hogy egyre inkább előtérbe kerül a kizárólag a fogyasztás iránt érdeklődő „egydimenziós ember”. Mert mi történik ma? A médiából ömlik felénk a propaganda, hogy az életedet így és így tedd könnyebbé. Itt kezdődik a káosz. Mert amíg mindenki azzal van elfoglalva, hogy neki így lesz jobb, addig nem találjuk a visszavezető utat egymáshoz, mert a fogyasztói civilizáció kiszorítja a világból az emberi élet spirituális dimenzióit.¹⁹⁴ 1999-ben az Európai Bizottság egy munkacsoportja kidolgozott öt globális forgatókönyvet. Pillanatnyilag a „*Diadalmas piacok*” névre hallgató tűnik a legvalószínűbbnek. E forgatókönyv szerint a jelenlegi fejlődés megy tovább, kiépülnek a globális hálók, megvalósul az információ, az áru és a tőke globális áramlása. Fokozatosan kiépül a jóléti államok intézményrendszere, tovább szélesedik a gazdagok és szegények közti szakadék. Az emberek egyre inkább passzív fogyasztókká válnak aktív állampolgárok helyett. Ezért mindent alá-

¹⁹² 2002. augusztus 08-án egy tizenéves fiú csattanó maszlag fogyasztása miatt került kórházba. Ennek az erősen mérgező növénynek a hatása hasonló a kábítószeréhez, de maradandó károsodást és halált okozhat a fogyasztása.

¹⁹³ Hrabal 1992. 113.

¹⁹⁴ Hankiss 2000. 147-175.

rendelnek az élet legfőbb céljának, mely nem más, mint „*a világ átalakítása egy nagy, boldog bevásárlóközponttá*”.¹⁹⁵ Mert az élet dolgai egyre gyakrabban történnek ott, ahol vásárolni lehet. Ez önmagában még nem akkora tragédia, mint az, hogyha ez nincs, akkor nincs helyette semmi. Ezért nem szabad hagyni, hogy a fogyasztói társadalom győzelmet arasson feletünk.¹⁹⁶

Az „*Érzelmek tengerén hánykódó hajótörött/ Magánya mielőtt végleg magába zárja, / Nem tehet mást, hinnie kell, hogy a látóhatár mögött/ Végül a szeretet szárazföldje várja.*”¹⁹⁷ Mert kell, hogy létezzenek azok az értékek, melyek erejével felül lehet emelkedni ezen a teljesen elanyagiasodott világon, és le lehet győzni azt az emberiséget körülvevő tökéletes űrt, mely közönyössé teszi azt a külvilággal szemben.

1980 decemberében a Mozgó Világban megjelent „*A beat halott*” című hosszabb írással temették a műfajt. De minden jel szerint nem csak a rock örök, hanem a fesztiválok is. 1980-ban az Óbudai Hajógyár szigetén 25000 fiatal volt kíváncsi a Fekete bárányok koncertjére. 1993 augusztusától a Sziget újra a fiataloké lett, s 2001-ben már rekordmennyiségű látogatót – mintegy 361 000 főt – fogadtak a szervezők. Ez persze azt is jelenti, hogy a Diáksziget hasonlít egy multinacionális bevásárlóközpont-hoz, amely elszívja a kisebb boltok, fesztiválok közönségét. Mert elképzelhető, hogy a fesztiválok meghatározott mennyiségű lelkes fiatalon kénytelenek osztozni. De ahogy a pár éve megrendezésre kerülő Sportsziget sikere is bizonyítja, a fiataloknak van igényük az új, a szabadidő alternatív eltöltését kínáló lehetőségekre. Épp ezért a fesztiválok jelenthetnék az első lépést a fiatalokkal való kapcsolat felvételére. Természetesen a fesztiválok sem képesek minden fiatalot mobilizálni. Például 2002-ben a szigetlakók 80 %-a városból érkezett. Ennek ellenére nagyon kevés fiatalnak volt közülük kapcsolata civil szerveződéssel. A Szigeten kérdezett tíz fajta szervezet közül a politikai szerveződések kivételével egyiket sem jelölte meg a megkérdezetteknek több, mint 30 %-a.¹⁹⁸ Pedig az ilyen szervezetek, közösségek megteremthetnék az együvé tartozás élményét, lehetőséget biztosíthatnának az emberi kapcsolatok elmélyítésére, és lehetőséget nyújtanának a szabadidő hasznos eltöltésére; nyitottságra és tevékeny életre ösztönöznének.

Mert tizen-, huszonévesen még meg lehet élni Woodstock morzsáiból. De senki sem akarja ugyanazt az életformát folytatni harmincévesen.

¹⁹⁵ Hankiss 2002. 164.

¹⁹⁶ Hankiss 2002. 153-169.

¹⁹⁷ Tankcsapda: Vezér

¹⁹⁸ Oktatáskutató Intézet Sziget Fesztivál 2000-2002

Ezért szükség van azokra a szubkultúrák, kisebb közösségek, média és a társadalom által megadott orientációs pontokra, melyek iránytűként szolgálnak ebben a világban. A deviáns viselkedést mutató fiatalok a társadalmi viszonyok áldozatai, mert nem ők tették vaddá a világot, hanem a világ őket. És mert a normaszegő viselkedésükért nagyrészt az őket körülvevő világ a felelős, így annak a feladata, hogy megszelídítse őket. Ezért a társadalom egészének kötelessége segíteni őket abban, hogy megtalálják a modern társadalmakban elvesztett posztmaterialista értékeket. Lehet, hogy ezek megelégséhez egy élet kevés és „*A vén test férgek szájalmas tanyája végül/ De amíg reggel nem a végre ébred, bízik, remél, vár, / És a végén a régi romjain egy új világ épül fel.*”¹⁹⁹

„*Kell hogy legyen indok/ Hogy miért történik/ Minden így*”²⁰⁰

Az illúziókba minden befér: a társadalmi lázadás kifejezése, a tegnapi eszméinek elutasítása, a szórakozás, az önfeledtség vágya is. A fiatalok pedig hajlamosak arra, hogy illúziókra alapozott légvárakat építsenek. De ezt a várat a Társadalom nevű hurrikán könnyen romba döntheti. Az igazán kreatív szubkultúrák a társadalom jobbítását tűzik ki célul, és szimbiózis kialakítására törekcszenek. De ha kiderül, hogy a fiatalság tetteiben kudarcra ítéltetett, akkor béke a zajkultúránkban, – úgy tűnik – csak még nagyobb zaj közepén létezik, és nem marad más, mint az ideológia nélküli hangzavar és az elveszett illúziók.

Konzulens: Lencsés Gyula, egyetemi adjunktus

¹⁹⁹ Tankcsapda: Tiszta fejjel

²⁰⁰ Tankcsapda: Csak Neked

Irodalom

- ♦ Andorka Rudolf (1986): Befolyásolják-e az áremelések a szeszitalfogyasztást? *Alkohológia*, 17 (2): 1-7.
- ♦ Andorka Rudolf (2002): Bevezetés a szociológiába. *Budapest, Osiris Kiadó*
- ♦ Bach, Richard (1999): Búcsú a biztonságtól. *Budapest, Édesvíz Kiadó*
- ♦ Bauer Nándorné dr. (1999): „E fiúkért valaki felelős...”
Veszprém: Veszprém Megyei Pedagógiai Füzetek I.
- ♦ Burroughs, William S. (2001): A narkós. *Budapest, Cartaphilus Kiadó*
- ♦ Camus, Albert (2001): Közöny. *Budapest, Európa Kiadó*
- ♦ Christe, Nils (1998): Drogkontroll – út a totalitárius viszonyok felé.
Esély 9 (6): 9-18.
- ♦ Dahrendorf, Ralph (1994): Fiatalokhoz címzett jegyzetek.
In Dahrendorf, Ralph: A modern társadalmi konfliktus. Budapest, Gondolat Kiadó, 281-291.
- ♦ Eco, Umberto (2001): Gyufalevelek. *Budapest, Európa Kiadó*
- ♦ Eco, Umberto (2000): Miben hisz, aki nem hisz? *Budapest, Európa Kiadó*
- ♦ Elekes Zsuzsa (2000): Alkoholprobléma az ezredvégi Magyarországon.
In Elekes Zsuzsa – Spéder Zsolt (szerk.): Törések és kötések a magyar társadalomban. Budapest, Századvég Kiadó, 152-170.
- ♦ Elekes Zsuzsa, Paksi Borbála (1994): Adalékok a magyar drogfogyasztás alakulásához.
In Devianciák Magyarországon. Budapest, Közélet Kiadó, 308-322.
- ♦ Felek György (1998): A fehérgallérosoktól az új középosztályig.
Szeged, JATE Press
- ♦ Ferge Zsuzsa (2002): Elszabaduló egyenlőtlenségek.
Budapest, Hilscher Rezső Szociálpolitikai Egyesület
- ♦ Hankiss Elemér (1998): Az emberi kaland – egy civilizáció-elmélet vázlata.
Budapest, Helikon Kiadó
- ♦ Hankiss Elemér (2000): Beszélgetések életről és halálról.
Budapest, Helikon Kiadó
- ♦ Hankiss Elemér (2002): Új diagnózisok. *Budapest, Osiris Kiadó*
- ♦ Hemingway, Ernest (1964): Akiért a harang szól.
Budapest, Szépirodalmi Kiadó
- ♦ Horváth Ildikó (1997): Komor árnyékok a Séd völgyében.
Népszava, szeptember 29. 6.
- ♦ Hrabal, Bohumil (1992): Zsebcslek. *Pozsony, Kalligram Kiadó*
- ♦ Juszti László - Zeley László (szerk.) (1986): A gondolkodás terhei.
Budapest, Medicina Kiadó
- ♦ Juszti László - Zeley László (szerk.) (1981): A halál egészen más...?
Budapest, Medicina Kiadó
- ♦ Kányádi Sándor (1999): Valaki jár a fák hegyén. *Budapest, Magyar Könyvklub*
- ♦ Kopp Mária (1994): A magatartási, érzelmi zavarok oki háttere és megelőzési lehetőségei. *In Münnich Iván (szerk.): Devianciák Magyarországon. Budapest, Közélet Kiadó, 102-120.*

- ♦ Kundera, Milan (2000): A lét elviselhetetlen könnyűsége.
Budapest: Európa Kiadó
- ♦ Kundera, Milan (1996): Lassúság. *Budapest, Európa Kiadó*
- ♦ Kundera, Milan (2001): Nevetséges szerelmek. *Budapest, Európa Kiadó*
- ♦ Le Bon, Gustave (1920): A tömegek lélektana. *Budapest, Franklin Társulat*
- ♦ Márai Sándor (2000): Füves könyv. *Budapest, Helikon Kiadó*
- ♦ Mrozek, Slawomir (1988): Levélkék. *Budapest, Európa Kiadó*
- ♦ Nadelmann, Ethan (1998): Józan drogpolitika. *Esély, 9 (3) 24-39.*
- ♦ Nyilas Gergely (2002): Kis füves kertecske? *Szegedi Egyetem, 2002. október 1. 10.*
- ♦ Oravecz Éva Csilla: A repülés kábulata.
In: Népszabadság Magazin 2002. október 4. 13.
- ♦ Orwell, George (2000): 1984. *Budapest, Európa Kiadó*
- ♦ Ómolnár Miklós (1986): R. B. kapitány avagy pengék és halak.
Budapest: Platform-Press Kiadó
- ♦ Rác Zózsef (2000): A drogkérdésről - őszintén. *Budapest, B+V Kiadó*
- ♦ Sebők János (2002): Rock a vasfüggöny mögött. *Budapest, GM & Társai*
- ♦ Simmel, Georg (2001): A pénz filozófiája. *Comitatus, 11 július-augusztus. 3-6.*
- ♦ Szabó Attila (1996): Művészettörténet vázlatokban. *Győr, Palatia Kiadó*
- ♦ Takács M. József (1998): Egy elmaradt forradalom anatómiája.
Párizs, 1968. Rubicon, 9 (8): 29-30.
- ♦ Tomlinson, Joe (1997): Most kiderül, milyenek az extrém sportok.
Budapest, Holló és Társa
- ♦ Ungvári Tamás (1974): A rock mesterei – az ellenkultúra kultúrtörténete.
Budapest, Zeneműkiadó
- ♦ Ungvári Tamás (1976): rock...rock...rock... *Budapest, Zeneműkiadó*
- ♦ Váradi Ferenc (1992): Tankcsapda. *Debrecen, Nyomdaipari Szolgáltató GMK*
- ♦ Weber, Max (1987): Gazdaság és társadalom I.
Budapest, Közgazdasági és Jogi Kiadó

INTERNETES OLDALAK

- ♦ www.drogvilag.hu
- ♦ www.drog.lap.hu
- ♦ www.intersong.hu
- ♦ www.estmusic.hu/konnyu/?interju&archiv=1 (Tankcsapda interjú 2-5.)
- ♦ www.sziami.hu
- ♦ www.tankcsapda.hu
- ♦ www.math.bme.hu/~pvarhe/rpg/szez/maszlag.html
- ♦ www.heretical.org/games/chicken.html
- ♦ www.vitalitas.hu
- ♦ www.med-courier.com
- ♦ www.psychiatry.dote.hu
- ♦ www.gondolkodom.hu
- ♦ www.diak.sulinet.hu/eletmod/kultura/zene/tankcsapda.html

STATISZTIKÁK

- ♦ Demográfiai Évkönyv 2001. KSH Bp. 2002. 222-251, 468-69.
- ♦ Egészségügyi Statisztikai Évkönyv 2000. KSH Bp. 2001. 183-193.
- ♦ Magyar Statisztikai Évkönyv 2000. KSH Bp. 2001. 211.
- ♦ Magyar Statisztikai Évkönyv 2001. KSH Bp. 2002. 174-193, 252-253.
- ♦ Oktatókutató Intézet Sziget Fesztivál 2000-2002